Agamben ne introduce în misterul escatologic al Bisericii, desluşindu-ne înţelesul autentic al demisiei papei Benedict XVI. —FILIPPO ORLANDO

GIORGIO AGAMBEN

MISTERUL RĂULUI

BENEDICT XVI ŞI SFÂRŞITUL VEACURILOR

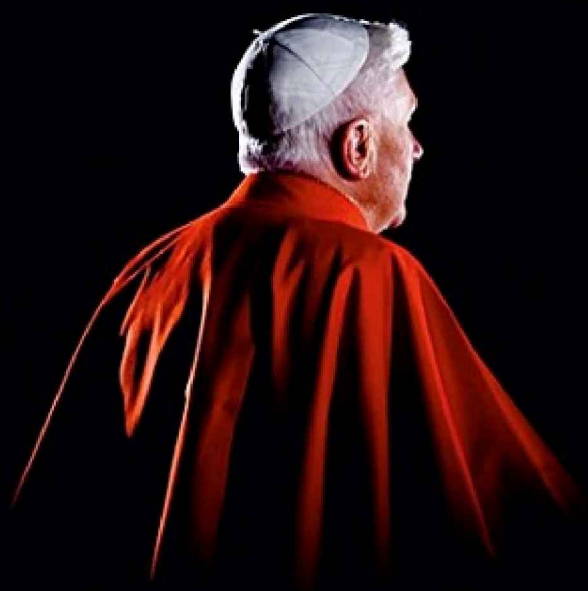

ebook HUMANITAS

Giorgio Agamben (n. 1942), important filozof italian contemporan, a urmat studii de drept la Roma, încheiate cu un doctorat despre gândirea politică a lui Simone Weil. În perioada studenției, printre prietenii săi s-au numărat personalități precum Elsa Morante, Alberto Moravia, Ingeborg Bachmann şi Pier Paolo Pasolini. În filmul acestuia din urmă, *Prima Evanghelie – Matei* (1964), Agamben a interpretat rolul apostolului Filip. Mai târziu, între 1966 şi 1968, a participat la seminarele despre Heraclit şi Hegel ținute de Martin Heidegger, care a exercitat, alături de Walter Benjamin, o influență hotărâtoare asupra gândirii sale. Agamben a editat de altfel, între 1978 şi 1986, edițiile italiene din scrierile lui Benjamin, descoperind cu această ocazie manuscrise ale sale considerate până atunci pierdute. A predat la mai multe universități europene şi americane, iar actualmente predă la Institutul Universitar de Arhitectură din Veneția şi la Collège International de Philosophie din Paris. Domeniile sale predilecte sunt estetica şi filozofia politică, în care se înscriu majoritatea studiilor şi eseurilor sale. Din scrierile sale, la Editura Humanitas au mai apărut volumele: *Prietenul şi alte eseuri: Trei fulgerătoare incursiuni în universul unor concepte fundamentale* (2012), *Nuditatea* (2015), *Stanțe: Cuvântul şi fantasma în cultura occidentală* (2015), *Deschisul: Omul şi animalul* (2016).

GIORGIO AGAMBEN

MISTERUL RĂULUI

BENEDICT XVI ȘI SFÂRȘITUL VEACURILOR

Traducere din italiană
de Anamaria Gebăilă

Giorgio Agamben
Il mistero del male. Benedetto XVI e la fine dei tempi
© 2013 Giorgio Agamben
Originally published by Gius. Laterza & Figli, Roma-Bari
This book was negotiated through Agnese Incisa Agenzia Letteraria, Torino

Acest e-book este protejat de legea drepturilor de autor. Reproducerea sa integrală sau parțială, multiplicarea sa prin orice mijloace şi sub orice formă, punerea sa la dispoziție publică pe internet sau în rețele de calculatoare, stocarea sa temporară sau permanentă pe diverse dispozitive sau în sisteme care permit recuperarea informației, gratuit sau în scop comercial, precum şi alte fapte similare, fără permisiunea scrisă a editurii reprezintă o încălcare a legislației privind protecția dreptului de autor şi se pedepsesc conform legilor în vigoare.

© HUMANITAS, 2023, pentru prezenta versiune în limba română (ediția digitală)

ISBN: 978-973-50-8087-7 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

Cuprins

Cuvânt înainte
I. MISTERUL BISERICII
II. MYSTERIUM INIQUITATIS. ISTORIA CA TAINĂ
ANEXE
Declaraţia lui Celestin V
Declaraţia lui Benedict XVI
Ticonius
    Cea de-a doua regulă: Trupul bipartit al Domnului
    Cea de-a şaptea regulă: Diavolul şi trupul său
Augustin de Hipona
    Despre Cetatea lui Dumnezeu: Cartea a XX-a, cap. 19
Bibliografie

CUVÂNT ÎNAINTE

Mysterium iniquitatis reia textul nepublicat al unei conferinţe susţinute la Freiburg (Elveţia) pe 13 noiembrie 2012, cu ocazia decernării titlului de *doctor honoris causa* în teologie. Subiectele abordate cu acea ocazie se împletesc atât de bine cu încercarea ulterioară de a interpreta abdicarea lui Benedict XVI (*Misterul Bisericii*), încât nu mi s-a părut necesar să maschez alăturarea, intervenind asupra asonanţelor şi repetiţiilor. De fapt, ambele texte tratează aceeaşi problemă: semnificaţia politică atribuită temei mesianice a sfârşitului veacurilor, în ziua de azi şi acum două mii de ani.

I
MISTERUL BISERICII

1

În aceste pagini vom încerca să înţelegem decizia papei Benedict XVI, integrând-o în contextul teologic şi ecleziologic care îi este specific. Totuşi, vom studia această decizie din perspectivă exemplară, adică vom vedea ce concluzii putem trage în urma analizei situaţiei din democraţiile în care trăim.

Într-adevăr, sunt convins că, prin „marea abdicare“, Benedict XVI nu a dat dovadă de laşitate – după cum l-ar fi acuzat Dante pe Celestin V, conform unei tradiţii exegetice deloc sigure –, ci de un curaj care astăzi capătă o semnificaţie şi o valoare exemplare. Deşi, în parte, vor fi fost neîndoielnic reale, raţiunile invocate de pontif pentru a-şi motiva decizia nu pot justifica nicicum acest gest cu o semnificaţie aparte în istoria Bisericii. Ne vom da seama de cât de important este acesta dacă ne vom amintim că, pe 4 iulie 2009, Benedict XVI depusese pe mormântul lui Celestin V, la Sulmona, paliumul primit în momentul învestiturii, ca dovadă că hotărârea fusese cumpănită. Celestin V îşi justificase abdicarea folosind aproape aceleaşi cuvinte ca Benedict XVI, vorbind de „nevolnicia trupului“ (*debilitas corporis*; Benedict XVI a invocat o slăbire a „puterii trupeşti“, *vigor corporis*) şi de „slăbiciunea personală“ (*infirmitas personae*); însă aflăm chiar din izvoarele vechi că adevăratul motiv trebuie căutat în indignarea sa faţă de „înşelătoriile şi simonia de la curtea papală“.

De ce, astăzi, această decizie ni se pare exemplară? Pentru că trage un puternic semnal de alarmă asupra deosebirii dintre două principii fundamentale ale tradiţiei noastre etice şi politice, de care societăţile noastre par să nu mai fie deloc conştiente: legitimitatea şi legalitatea. Criza prin care trece societatea noastră este atât de profundă şi gravă tocmai pentru că nu este pusă la îndoială doar *legalitatea* instituţiilor, ci şi *legitimitatea* lor, nu doar, aşa cum se tot spune mult prea adesea,

regulile şi modalităţile prin care se exercită puterea, ci însuşi principiul pe care se bazează şi prin care se legitimează puterea.

Astăzi, puterile şi instituţiile nu sunt delegitimate din cauză că ar fi intrat în ilegalitate; dimpotrivă, este adevărată mai curând afirmaţia contrară: anume că ilegalitatea este atât de răspândită şi de generalizată din pricina faptului că instituţiile nu mai sunt deloc conştiente de legitimitatea lor. Iată de ce este inutil să credem că putem înfrunta criza societăţilor noastre prin acţiunea puterii judecătoreşti, necesară fără doar şi poate; o criză care afectează legitimitatea nu poate fi rezolvată exclusiv pe plan juridic. Dimpotrivă, printr-un exces de legalitate formală, hipertrofia dreptului, care pretinde să legifereze orice, trădează pierderea oricărei legitimităţi esenţiale. Încercarea prin care modernitatea vrea să suprapună legalitatea şi legitimitatea, străduindu-se să asigure prin dreptul pozitiv legitimitatea unei puteri, este cu totul insuficientă, după cum o dovedeşte şi procesul de degradare de nestăvilit în care au intrat instituţiile noastre democratice. Instituţiile unei societăţi rămân în viaţă doar dacă ambele principii (care, în tradiţia noastră, au primit denumirile de drept natural şi drept pozitiv, de putere spirituală şi putere temporală, sau, în Roma antică, de *auctoritas* şi *potestas*) dăinuie şi acţionează în instituţii fără a pretinde vreodată să coincidă.

2

Ori de câte ori invocăm deosebirea dintre legitimitate şi legalitate trebuie să precizăm că prin asta nu vrem să spunem, potrivit unei tradiţii care defineşte aşa-zisa gândire reacţionară, că legitimitatea ar fi un principiu esenţial superior din punct de vedere ierarhic, a cărui legalitate juridică şi politică n-ar fi decât un epifenomen sau un efect. Dimpotrivă, vrem să spunem că legitimitatea şi legalitatea sunt cele două faţete ale aceluiaşi mecanism politic; nu doar că acestea nu trebuie niciodată suprapuse una peste cealaltă, ci trebuie să rămână mereu într-un fel sau altul active pentru ca mecanismul să poată funcţiona. Dacă Biserica revendică o putere spirituală căreia puterea temporală a Imperiului sau a statelor ar trebui să i se supună, cum s-a întâmplat în Europa medievală, sau dacă, precum în statele totalitare din secolul XX, legitimitatea

pretinde să se descotorosească de legalitate, atunci mecanismul politic merge în gol, adesea cu rezultate letale; dacă, pe de altă parte, principiul legitimant al suveranității poporului se reduce la episodul electoral şi este pus în practică prin reguli procedurale prestabilite pe cale juridică, aşa cum s-a întâmplat în democrațiile moderne, legitimitatea riscă să se piardă în legalitate, iar mecanismul politic tot paralizat este.

De aceea gestul lui Benedict XVI ni se pare atât de important! Acest om, şeful unei instituții care se mândreşte cu cel mai vechi şi mai însemnat titlu de legitimitate, a pus în discuție prin gestul său însăşi semnificația acestui titlu. În fața unei administrații pontificale ce urmăreşte cu încăpățânare țelurile economiei şi ale puterii lumeşti, uitându-şi complet legitimitatea, Benedict XVI a ales să se folosească doar de puterea spirituală, în singurul mod care i s-a părut posibil, anume renunțând la a exercita funcția de vicar al lui Hristos. Astfel, au fost puse în discuție fundamentele Bisericii înseşi.

3

Pentru a înțelege mai bine gestul lui Benedict XVI se impune să-l integrăm în contextul teologic, singurul care ne permite să-l cântărim aşa cum se cuvine, şi mai cu seamă în concepția pe care acest papă o are despre Biserică. În 1956, Joseph Ratzinger, tânăr teolog în vârstă de 30 de ani, publică în *Revue des Études Augustiniennes* un articol intitulat „Considerații ale lui Ticonius despre conceptul de Biserică în *Liber regularum*“[1].

Considerat îndeobşte un eretic donatist, Ticonius, care şi-a desfăşurat activitatea în Africa în cea de-a doua jumătate a secolului al IV-lea, este de fapt un teolog ieşit din comun, fără de care Augustin n-ar fi putut scrie niciodată *Despre Cetatea lui Dumnezeu*, capodopera sa. *Liber regularum* (singura operă păstrată alături de câteva fragmente dintr-un *Comentariu la Apocalipsă*) conține, sub forma a şapte reguli de interpretare a Scripturilor, un adevărat tratat de ecleziologie.

Cea de-a doua regulă, intitulată *De Domini corpore bipartito*, cu un pandant în cea de-a şaptea regulă, *De diabolo et eius corpore*, face obiectul studiului tânărului Ratzinger. „Conținutul esențial al doctrinei ce se ocupă de *corpus bipartitum*“, scrie el, „constă în afirmația că

trupul Bisericii are două laturi sau aspecte: unul «stâng» şi celălalt «drept», unul vinovat şi celălalt binecuvântat, care alcătuiesc totuşi un singur trup. Mai mult decât în dualitatea fiilor lui Avraam şi Iacob, Ticonius consideră că această teză este exprimată în acele fragmente din Scriptură în care sunt evidente nu doar cele două aspecte, ci şi coeziunea lor într-un singur trup: *fusca sum et decora*, spune mireasa din *Cântarea Cântărilor* (1, 4), «sunt neagră, dar frumoasă»[2], adică singura mireasă a lui Hristos, al cărei trup este cel al Bisericii, are o latură «stângă» şi una «dreaptă», cuprinde în sine atât păcatul, cât şi harul“ (Ratzinger 1, pp. 179–180).

Ratzinger subliniază diferența dintre această teză şi cea a lui Augustin, a cărui idee de Biserică în care binele şi răul se contopesc a fost inspirată neîndoielnic de scrierile lui Ticonius. „Nu există (la Ticonius) acea antiteză clară între Ierusalim şi Babilon, atât de caracteristică în opera lui Augustin. Ierusalim e în acelaşi timp Babilonul, îl înglobează în sine. Amândouă alcătuiesc o singură cetate, cu o latură «stângă» şi o latură «dreaptă». Spre deosebire de Augustin, Ticonius nu a dezvoltat o doctrină a celor două cetăți, ci doctrina *unei singure* cetăți cu două laturi“ (*ibid.*, pp. 180–181).

Potrivit lui Ratzinger, consecința acestei teze radicale, ce desparte şi totodată uneşte o Biserică a celor păcătoşi şi o Biserică a celor drepți, este următoarea: până la Judecata de Apoi, Biserica este, în acelaşi timp, Biserica lui Hristos şi Biserica Anticristului. „De aici decurge că Anticristul este parte din Biserică, creşte în aceasta şi odată cu aceasta până la marea *discessio*, care va fi precedată de revelația cea de pe urmă“ (*ibid.*, p. 181).

4

Tocmai asupra acestui ultim aspect trebuie să reflectăm ca să înțelegem implicațiile pe care citirea textului lui Ticonius le-a avut asupra concepției asupra esenței şi destinului Bisericii pe care tânărul teolog din Freising şi viitorul papă şi-a format-o. După cum am văzut, Ticonius deosebeşte o Biserică neagră (*fusca*), alcătuită din păcătoşii ce formează trupul Satanei, de o Biserică dreaptă (*decora*), alcătuită din cei cu credință întru Hristos. În starea actuală, cele două trupuri ale

bisericii sunt contopite inseparabil, dar se vor despărți la sfârşitul veacurilor: „Acesta se întâmplă de la Patimile Domnului până când Biserica, ce o ține pe loc, va înlătura taina fărădelegii (*mysterium facinoris*), aşa încât, când va veni vremea, Cel-fără-de-lege să fie dat în vileag, cum spune Apostolul“ (Ticonius, p. 74).

La acelaşi text din Scriptură citat de Ticonius („cum spune Apostolul“) face aluzie şi Ratzinger când scrie despre o „mare *discessio*“: este vorba despre faimosul şi încâlcitul fragment din cea de-a doua epistolă către Tesaloniceni a Sfântului Apostol Pavel, care conține o profeție despre sfârşitul veacurilor. Îl reproducem în cele ce urmează:

> În ceea ce priveşte venirea Domnului nostru Iisus Hristos şi adunarea noastră împreună cu El, vă rugăm, fraților, ca nu degrab să vă pierdeți cumpătul şi nici să vă'nspăimântați, nici de vreun duh, nici de vreo vorbă, nici de vreo epistolă ca pornită de la noi, cum că ziua Domnului a şi sosit. Să nu vă amăgească nimeni în nici un chip, căci ziua Domnului nu va sosi până ce mai întâi nu va veni lepădarea de credință şi nu se va arăta Omul-nelegiuirii [*ho ánthropos tés anomías*], Fiul-pierzării, Potrivnicul, cel ce se înalță mai presus de tot ce se numeşte Dumnezeu sau e făcut pentru'nchinare, aşa ca să se aşeze el în templul lui Dumnezeu şi să se arate pe sine că este dumnezeu.
>
> Oare nu vă aduceți aminte că vă spuneam aceste lucruri încă de când eram la voi? Şi acum voi ştiți ce-l opreşte [*tò katechón*], aşa ca el să se arate la vremea lui. Pentru că taina fărădelegii [*mystérion tés anomías*, tradus în Vulgata prin *mysterium iniquitatis*; în traducerea folosită de Ticonius apare *mysterium facinoris*] e la lucru încă de pe acum; numai să fie scos din drum cel care o ține pe loc [*tò katechón*], şi atunci se va arăta Cel-fără-de-lege [*ánomos*, în sens literal „cel fără lege“], pe care Domnul Iisus îl va ucide cu suflarea gurii Sale şi-l va nimici cu arătarea venirii Lui. Iar arătarea aceluia va fi prin lucrarea lui Satan, cu toată puterea şi cu tot felul de semne şi minuni mincinoase şi cu toată amăgirea nedreptății pentru cei ce pier din pricină că n'au primit iubirea adevărului spre a se mântui (2 Tesaloniceni 2, 1–10).

Fragmentul se referă la sfârşitul veacurilor, a cărui venire este legată de acţiunea a două personaje: „Cel-fără-de-lege“ (sau cel „nelegiuit“, *ánomos*) şi „cel (sau ceea ce) ţine pe loc“, adică întârzie venirea lui Hristos şi sfârşitul lumii. Deşi Sfântul Apostol Pavel nu pare să cunoască termenul Anticrist, începând cu Irineu de Lyon (şi continuând, în absolută concordanţă, cu Hipolit din Roma, Origen, Tertulian şi Augustin), primul personaj a fost identificat cu Anticristul din întâia Epistolă sobornicească a Sfântului Apostol Ioan. În schimb *katechón*, cel care ţine pe loc sfârşitul, a fost identificat de Părinţii Bisericii cu două puteri antagoniste: Imperiul Roman şi Biserica însăşi. Prima interpretare, potrivit căreia Apostolul Pavel nu dorise să se refere deschis la Imperiul Roman ca să nu fie acuzat că voia distrugerea acestuia, i se datorează Sfântului Ieronim. Cea de-a doua interpretare îi aparţine, aşa cum am văzut, tocmai lui Ticonius, care identificase Biserica (sau, mai bine zis, o parte a acesteia, Biserica *fusca*, cea „neagră“) cu Anticristul. În cartea a XX-a din *Despre Cetatea lui Dumnezeu*, Augustin face o aluzie discretă la Ticonius, fără a-l numi: „Alţii socotesc“, scrie el, „că vorbele Apostolului îi privesc doar pe cei păcătoşi şi prefăcuţi din sânul Bisericii, până ce vor fi atât de numeroşi, încât să alcătuiască poporul Anticristului. Aceasta ar fi taina păcatului, pentru că este ascunsă, iar ei cred că tocmai la această taină se referă Sfântul Evanghelist Ioan în epistola sa… Aşa cum în ceasul pe care Ioan îl numeşte cel de pe urmă, mulţi eretici, pe care el îi numeşte Anticrişti, au ieşit din Biserică, tot astfel, când va sosi ceasul, vor ieşi din Biserică şi toţi cei care nu sunt ai lui Hristos, ci ai ultimului Anticrist, care atunci va fi dat în vileag“ (XX, 19).

Aşadar, Ticonius cunoaşte un moment escatologic, în care va avea loc despărţirea între cele două Biserici şi între cele două popoare; încă de la sfârşitul secolului al IV-lea exista deci o şcoală de gândire care identifica în Biserica romană, mai exact în caracterul bipartit al trupului acesteia, cauza pentru întârzierea Parusiei.

6

Prima ipoteză, cea care identifica puterea ce ţine pe loc Imperiul Roman, a fost adoptată în secolul XX de un mare specialist în dreptul

catolic, Carl Schmitt, care vedea în doctrina *katechón*-ului singura cale de a concepe istoria din perspectivă creştină: „Credința într-o putere care ține pe loc sfârşitul lumii“, scrie el, „reprezintă singura punte care poate să lege paralizia escatologică a oricărui eveniment omenesc de o putere grandioasă precum cea a Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană“ (Schmitt, p. 44). Cea de-a doua ipoteză a fost preluată în vremurile noastre de un teolog genial, rămas necunoscut în sânul Bisericii, Ivan Illich. Potrivit lui Illich, *mysterium iniquitatis* despre care vorbeşte Apostolul Pavel nu este altceva decât *corruptio optimi pessima*, adică pervertirea Bisericii, care, prin instituționalizarea tot mai accentuată, mascată de o pretinsă *societas perfecta*, i-a oferit statului modern modelul prin care acesta a pus stăpânire pe omenirea întreagă.

Dar doctrina Bisericii catolice drept *katechón* îşi găsise manifestarea extremă mai înainte, în legenda Marelui Inchizitor, pe care Ivan Karamazov o povesteşte în romanul lui Dostoievski. Aici, Biserica nu este doar puterea care încetineşte venirea lui Hristos, ci chiar aceea care încearcă s-o anuleze („pleacă şi să nu mai vii“[3], îi spune Marele Inchizitor lui Hristos).

7

În audiența generală din 22 aprilie 2009, cu două luni înainte să-şi depună paliumul pe mormântului lui Celestin V, Benedict XVI l-a evocat din nou pe Ticonius, vorbind despre felul cum trebuie să înțelegem „taina Bisericii“ în zilele noastre. Referindu-se la Ambroise Autpert, teolog din secolul al VIII-lea, autor al unui comentariu la Apocalipsă, inspirat de acela al lui Ticonius, Benedict XVI scrie: „în comentariul său la Apocalipsă, Ticonius vede mai cu seamă o reflectare a tainei Bisericii. Ajunsese la convingerea că Biserica este un trup alcătuit din două părți: o parte îi aparține lui Hristos, dar mai există şi o parte care îi aparține diavolului“ (Ratzinger 2). Desigur, nu poate fi o întâmplare că teza lui Ticonius, numit „mare teolog“, primea tocmai atunci girul papei. Se discuta nu numai despre trupul bipartit al Bisericii, ci şi, mai ales, despre implicațiile escatologice ale acestei teze, adică despre „marea *discessio*“, marea despărțire, care trebuie să se întâmple la sfârşitul veacurilor, între cei răi şi cei drept-credincioşi –

între Biserica drept întrupare a Anticristului şi Biserica drept întrupare a lui Hristos.

Să încercăm deci să încadrăm decizia pontifului în acest context teologic, din care face parte fără doar şi poate. Din această perspectivă, abdicarea nu poate să nu evoce un fel de *discessio*, o separare a Bisericii *decora* de Biserica *fusca*; şi totuşi, Benedict XVI ştie că asta se poate întâmpla şi trebuie să se întâmple doar în momentul celei de-a doua veniri a lui Hristos, pe care dualitatea trupului Bisericii este menită, se pare, să o țină pe loc.

8

Totul depinde de felul cum interpretăm tema escatologică, ce nu poate fi despărțită de filozofia creştină asupra istoriei (dar poate că orice filozofie a istoriei are o bază creştină), şi, mai cu seamă, de semnificația pe care o atribuim epistolei Sfântului Apostol Pavel. Aşa cum observa odinioară Troeltsch, este ştiut că Biserica şi-a încheiat de mult misiunea escatologică (Troeltsch, p. 36); însă decizia lui Benedict XVI ne arată că problema sfârşitului lumii îşi exercită în continuare influența ascunsă de-a lungul istoriei Bisericii. De fapt, escatologia nu înseamnă – aşa cum sugerează Schmitt – o paralizie a evenimentelor istorice, sfârşitul veacurilor făcând inutilă orice acțiune. Dimpotrivă, este parte integrantă din sensul lucrurilor celor de pe urmă, pe care se cuvine să le guverneze, îndrumându-ne în acțiunile penultime. Sfântul Apostol Pavel, care întotdeauna se referă la vremurile mesianice cu expresia *ho nyn kaíros*, „vremea de acum“[4], nu conteneşte să ne amintească, prevenindu-i pe Tesaloniceni să nu se lase tulburați de iminența sfârşitului lumii. Grija Apostolului nu este ziua cea de pe urmă, sfârşitul vremurilor, ci vremurile sfârşitului, transformarea interioară a timpului pe care sosirea lui Mesia o generează o dată pentru totdeauna şi transformarea vieții credincioşilor ce decurge dintr-aceasta. *Mysterium iniquitatis* din cea de-a doua Epistolă către Tesaloniceni nu este o taină mai presus de vremuri, a cărei unică menire ar fi să pună capăt istoriei şi parcursului mântuirii; este o dramă a istoriei (în greacă, *mystérion* înseamnă „acțiune dramatică“), care, ca să spunem aşa, se desfăşoară în fiecare moment, şi în care necontenit este în joc soarta omenirii,

mântuirea sau distrugerea. Una dintre ideile exprimate în *Comentariul la Apocalipsă* scris de Ticonius, pe care Benedict XVI îl cunoştea prea bine, era tocmai aceasta: profeţiile din Apocalipsă nu se referă la sfârşitul veacurilor, ci la condiţia Bisericii în intervalul cuprins între prima şi cea de-a doua venire a lui Hristos, adică în perioada istorică în care trăim noi încă.

9

În cazul despărţirii celor două laturi ale trupului Bisericii, înseamnă că „marea *discessio*" de care amintea tânărul Ratzinger nu este doar un eveniment viitor, care, viitor fiind, trebuie separat de prezent şi izolat la sfârşitul veacurilor, ci este, mai curând, ceva ce trebuie să călăuzească *aici şi acum* purtarea fiecărui creştin şi mai cu seamă purtarea papei. Contrazicând teza lui Schmitt, acel *katechón*, „puterea care ţine pe loc" – fie că este identificată cu Biserica sau cu statul – nu poate inspira şi nici întârzia în vreun fel acţiunea istorică a creştinilor.

Dacă o situăm în context, „marea abdicare" a lui Benedict XVI nu este deloc o trimitere la marea schismă escatologică; dimpotrivă, aceasta aminteşte că Biserica nu poate supravieţui dacă amână cu pasivitate până la sfârşitul veacurilor soluţionarea conflictului care îi sfâşie „trupul bipartit". La fel ca problema legitimităţii, nici separarea între ce e drept şi ce e nedrept nu poate fi eliminată din existenţa istorică a Bisericii, ci trebuie s-o facă să-şi dea seama clipă de clipă de felul în care hotărârile sale influenţează lumea. Dacă, aşa cum Biserica a făcut adesea, ne prefacem că ignorăm realitatea trupului bipartit, Biserica *fusca* ajunge să o domine pe cea *decora*, iar drama escatologică îşi pierde orice semnificaţie.

Decizia lui Benedict XVI a scos încă o dată la lumină taina escatologică în toată puterea sa; însă doar astfel Biserica, rătăcită în veacuri, îşi va putea restabili legătura firească pe care o are cu sfârşitul veacurilor. În Biserică există două elemente ireconciliabile, dar întreţesute: iconomia şi escatologia, elementul lumesc şi temporal pe de o parte şi elementul care păstrează legătura cu sfârşitul veacurilor şi cu sfârşitul lumii pe de altă parte. Când elementul escatologic intră în umbră, iconomia lumească ajunge să crească la infinit, devenind

interminabilă şi lipsită de scop. Paradoxul Bisericii este că, din perspectivă escatologică, trebuie să renunțe la lume însă n-o poate face pentru că, din perspectivă iconomică, aparține lumii şi nu poate renunța la aceasta fără să renunțe la ea însăşi. Tocmai aceasta este criza decisivă, întrucât curajul – şi acesta ni se pare a fi sensul ultim al mesajului lui Benedict XVI – nu este altceva decât capacitatea de a păstra legătura cu propriul sfârşit.

10

Am încercat să interpretăm caracterul exemplar al gestului lui Benedict XVI în contextul teologic şi ecleziologic care îi este specific. Însă gestul său nu ne interesează doar în măsura în care trimite la o problemă internă a Bisericii, ci mai ales pentru că permite să aducem în discuție o adevărată temă politică, aceea a justiției, care, la fel ca legitimitatea, nu poate fi înlăturată din practica de zi cu zi a societății noastre. Ştim prea bine că şi corpul societății noastre politice este bipartit, precum cel al Bisericii, ba poate în mai mare măsură, fiind o împletire între rău şi bine, între delict şi onestitate, între nedreptate şi dreptate. Cu toate astea, în practica democrațiilor moderne aceasta nu este o problemă politică esențială, ci juridică şi procedurală. Şi în acest caz, la fel cum s-a întâmplat cu problema legitimității, aceasta este evacuată la nivelul normelor care interzic şi pedepsesc, iar apoi ne vedem nevoiți să constatăm că segregarea corpului social devine pe zi ce trece tot mai adâncă. În perspectiva ideologiei liberaliste dominante astăzi, paradigma pieței care se autoreglează a înlocuit-o pe aceea a justiției, pretinzând că se poate guverna prin criterii pur tehnice o societate tot mai greu de guvernat. Insist: o societate poate funcționa doar dacă justiția (căreia în Biserică îi corespunde escatologia) nu rămâne o simplă idee, cu totul inertă şi neputincioasă în fața dreptului şi a economiei, ci izbuteşte să-şi găsească exprimarea politică într-o forță capabilă să contrabalanseze uniformizarea progresivă pe un singur plan tehnico-economic a unor principii coordonatoare, dar radical eterogene – legitimitate şi legalitate, putere spirituală şi putere lumească, *auctoritas* şi *potestas*, justiție şi drept –, care alcătuiesc moştenirea cea mai de preț a culturii europene.

1. Joseph Ratzinger, 1956, „Beobachtungen zum Kirchenbegriff des Tyconius im *Liber regularum*“, în *Revue des Études Augustiniennes*, 2/1–2, pp. 173–185 [n. tr.].

2. Pentru citatele biblice, am folosit, aici şi în cele ce urmează, traducerile în limba română din *Biblia sau Sfânta Scriptură*, versiunea Bartolomeu Valeriu Anania, EIBMBOR, Bucureşti, 2001 [n. tr.].

3. Am citat din Fiodor Mihailovici Dostoievski, *Fraţii Karamazov*, tr. Elena Vizir, Editura Adevărul Holding, Bucureşti, 2011, vol. I, V.5, p. 440 [n. tr.].

4. În traducerea folosită, expresia se găseşte în Epistola Sfântului Apostol Pavel către Romani 11, 5 [n. tr.].

II
MYSTERIUM INIQUITATIS
ISTORIA CA TAINĂ

1

Titlul *mysterium iniquitatis* sugerează fără urmă de îndoială că va fi vorba despre o lectură a celei de-a doua Epistole către Tesaloniceni, cunoscutul text despre sfârşitul veacurilor al Sfântului Apostol Pavel. Am scris „fără urmă de îndoială" pentru că, în vremurile noastre, o noțiune pur escatologică – *mysterium iniquitatis* –, ce nu avea sens ca atare în afara împrejurărilor interpretative proprii, a fost scoasă din context şi transformată într-o noțiune ontologică contradictorie, adică într-un soi de ontologie a răului. Deşi avea sens doar ca *philosophia ultima*, a căpătat statutul de *prima philosophia*.

Să recitim integral fragmentul din epistola Sfântului Apostol Pavel:

> În ceea ce priveşte venirea Domnului nostru Iisus Hristos şi adunarea noastră împreună cu El, vă rugăm, fraților, ca nu degrab să vă pierdeți cumpătul şi nici să vă'nspăimântați, nici de vreun duh, nici de vreo vorbă, nici de vreo epistolă ca pornită de la noi, cum că ziua Domnului a şi sosit. Să nu vă amăgească nimeni în nici un chip, căci ziua Domnului nu va sosi până ce mai întâi nu va veni lepădarea de credință şi nu se va arăta Omul-nelegiuirii [*ho ánthropos tés anomías*], Fiul-pierzării, Potrivnicul, cel ce se înalță mai presus de tot ce se numeşte Dumnezeu sau e făcut pentru'nchinare, aşa ca să se aşeze el în templul lui Dumnezeu şi să se arate pe sine că este dumnezeu.
>
> Oare nu vă aduceți aminte că vă spuneam aceste lucruri încă de când eram la voi? Şi acum voi ştiți ce-l opreşte, aşa ca el să se arate la vremea lui. Pentru că taina fărădelegii [*mystérion tés anomías*, tradus în Vulgata prin *mysterium iniquitatis*] e la lucru încă de pe acum; numai să fie scos din drum cel care o ține pe loc, şi atunci se va arăta Cel-fără-de-lege [*ánomos*, în sens literal „cel fără lege"], pe

> care Domnul Iisus îl va ucide cu suflarea gurii Sale şi-l va nimici cu arătarea venirii Lui. Iar arătarea aceluia va fi prin lucrarea lui Satan, cu toată puterea şi cu tot felul de semne şi minuni mincinoase şi cu toată amăgirea nedreptăţii pentru cei ce pier din pricină că n'au primit iubirea adevărului spre a se mântui (2 Tesaloniceni 2, 1–10).

Când Biserica încă se apleca asupra celor de pe urmă, subtilitatea hermeneutică a Părinţilor Bisericii – de la Irineu la Ieronim şi de la Hipolit din Roma la Augustin – fusese greu pusă la încercare de acest fragment ieşit din comun. Atenţia hermeneuţilor se concentrase mai cu seamă asupra identificării celor două personaje pe care Sfântul Apostol Pavel le numeşte „cel care – sau ceea ce – ţine pe loc“ (*ho katechón*, *tò katechón*; în Vulgata, *Qui tenet*, *quid detineat*) şi Omul-nelegiurii (*ho ánthropos tés anomías*, literal „omul fără lege“; în Vulgata, *homo peccati*), sau pur şi simplu *ho ánomos* („Cel-fără-de-lege“; în Vulgata, *iniquus*). Începând cu Irineu de Lyon (*Adversus hereses*, 7, 1), acesta din urmă a fost aproape mereu identificat cu Anticristul din întâia Epistolă sobornicească a Sfântului Apostol Ioan (2, 18), deşi termenul nu pare să-i fie cunoscut Apostolului Pavel. Aşa a fost preluată identificarea de Hipolit din Roma, de Origen, de Tertulian şi, în cele din urmă, de Augustin, devenind apoi un loc comun, în ciuda contestărilor cercetătorilor moderni. Toţi aceşti autori văd Anticristul drept un om în carne şi oase, un personaj istoric real, precum Nero, sau întrucâtva imaginar, precum un oarecare Lateinos sau Teitanos, numit astfel după fiara Apocalipsei, în viziunea lui Hipolit din Roma. Aşa cum bine a observat Peterson, deşi se află în slujba lui Satan, Anticristul e om şi nu demon.

Şi-atunci cine este cel care „ţine pe loc“ şi trebuie înlăturat pentru ca Anticristul (mai precis „Cel-fără-de-lege“ în textul Sfântului Apostol Pavel) să poată veni? Aş vrea să-i dau cuvântul lui Augustin, care a comentat acest fragment în *Despre Cetatea lui Dumnezeu* (XX, 19). După ce scrie că textul se referă fără doar şi poate la venirea Anticristului şi că, pe de altă parte, Apostolul n-a dorit să dea în vileag identitatea „celui care ţine pe loc“, întrucât se adresa unor destinatari care îl cunoşteau deja, adaugă: „noi, neştiind ce ştiau ei, cercetăm şi, în ciuda străduaniei noastre, nu izbutim să desluşim gândul Apostolului, şi pentru că fraza ce urmează face şi mai obscur mesajul. Ce înseamnă

oare: «Pentru că taina fărădelegii e la lucru încă de pe acum; numai să fie scos din drum cel care o ține pe loc»?

Eu mărturisesc că nu pricep ce vrea să spună însă nu voi pregeta să reiau câteva păreri pe care le-am auzit sau le-am citit.“

Ajuns aici, Augustin grupează aceste „ipoteze“ în două categorii:

„Unii (*quidam*) cred că ar fi vorba de o trimitere la Imperiul Roman, dar Apostolul n-ar fi scris asta deschis (*aperte scribere*) ca să nu fie acuzat de defăimare, dorind răul Imperiului Roman, despre care toți preziceau că va dăinui veşnic. Iar prin cuvintele *taina fărădelegii e la lucru încă de pe acum* s-ar fi referit la Nero, ale cărui acțiuni se asemănau atunci cu ale Anticristului. De aceea, unii presupun că Nero va învia şi va fi Anticristul, iar alții socotesc chiar că el nici n-a fost ucis, ci s-a ascuns, făcându-i pe oameni să creadă că e mort, pe când el, în floarea vârstei, ca atunci când se presupunea că a fost omorât, trăia în ascunzătoare, până când avea *să se arate la vremea lui* şi avea să-şi redobândească tronul. Dar eu mă minunez de câtă îndrăzneală dau dovadă oamenii care fac asemenea presupuneri.

Nu este lipsit de sens să credem că fragmentul *numai să fie scos din drum cel care o ține pe loc* se referă, într-adevăr, la Imperiul Roman, ca şi cum ar zice: «Numai să fie înlăturat cel care acum e cârmuitor»“.

Iată cum rezumă Augustin şi cea de-a doua categorie de mărturii:

„În schimb, conform altor opinii, cuvintele *voi ştiți ce-l opreşte* şi *taina fărădelegii e la lucru* s-ar referi doar la cei păcătoşi şi la cei fățarnici din Biserică, iar aceştia vor ajunge aşa de mulți, încât vor alcătui o oaste uriaşă a Anticristului. Aceasta ar fi *taina fărădelegii*, pentru că, fireşte, este ascunsă, iar Apostolul i-ar îndemna pe credincioşi să dăinuie cu îndârjire în credința lor prin următoarele cuvinte: *numai să fie scos din drum cel care o ține pe loc*, adică până când taina fărădelegii, ascunsă acum, va ieşi din sânul Bisericii. Într-adevăr, aceştia cred că tot la taina fărădelegii se referă şi fragmentul din epistola Sfântului Ioan Evanghelistul […]. Aşadar, înainte de sfârşit, în ceasul pe care Ioan numeşte îl numeşte cel *de pe urmă*, mulți eretici au ieşit din sânul Bisericii, iar aceştia sunt anticrişti pentru Biserică; astfel, conform acestei interpretări, în clipa aceea vor ieşi din Biserică toți cei care nu vor fi ai lui Hristos, ci ai acelui Anticrist de pe urmă, care atunci se va arăta“.

Deşi Augustin nu menţionează vreun nume, îi putem identifica totuşi pe autorii la care se referă. Acei *quidam* din prima categorie sunt fără îndoială adepţi ai lui Ieronim, care s-a ocupat de interpretarea epistolei Sfântului Apostol Pavel, în *Epistola către Algasia*, printre altele. Aceasta este interpretarea citată de Augustin când afirmă că Apostolul n-a vrut să menţioneze făţiş numele Imperiului Roman, ca să nu fie învinuit că doreşte prăbuşirea acestui imperiu pe care toţi îl socoteau veşnic (Ieronim scrisese: *nec vult aperte dicere Romanum Imperium destruendum, quod ipsi qui imperant aeternum putant* – Ieronim, p. 18).

Cea de-a doua ipoteză, în care *katechón* este identificat cu Biserica, îi aparţine lui Ticonius, autor care l-a influenţat hotărâtor pe Augustin. Ticonius este un personaj extraordinar, fără de care Augustin nu şi-ar fi putut scrie capodopera intitulată *Despre Cetatea lui Dumnezeu*: de la el a preluat atât ideea celor două oraşe, cât şi pe aceea a Bisericii *permixta*, o contopire între bine şi rău. Însă Ticonius este important şi pentru că a aplicat cu cincisprezece secole înainte teza lui Walter Benjamin, conform căreia doctrina poate fi enunţată legitim numai sub forma interpretării.

Opera lui Ticonius intitulată *Liber regularum* este considerată cel mai vechi tratat de hermeneutică sacră şi are următoarea particularitate: regulile care permit interpretarea Scripturilor coincid cu doctrina, care, în cazul acesta este de tip ecleziologic.

Aici ne interesează mai ales cea de-a doua regulă, cu subtitlul *De Domini corpore bipartito* („Despre trupul bipartit al Domnului“). Potrivit lui Ticonius, trupul lui Hristos, adică Biserica, este divizat în alcătuirea sa. Referindu-se la versetul din *Cântarea Cântărilor*, pe care îl citeşte în traducerea *fusca sum et decora*, el deosebeşte o Biserică neagră, alcătuită din *populus malus* [„poporul cel rău“] al păcătoşilor ce alcătuiesc trupul lui Satan, şi o Biserică *decora*, dreaptă, alcătuită din cei credincioşi întru Hristos. În prezent, cele două trupuri ale Bisericii sunt contopite inseparabil, dar, conform profeţiei Apostolului, se vor despărţi la sfârşitul veacurilor: „Ceea ce s-a spus prin glasul profetului se adevereşte în Biserică începând cu momentul patimilor Domnului şi până când Biserica va îndepărta această taină a fărădelegii (*mysterium*

facinoris). Acum, aceasta împiedică vădirea necredinței, care va fi dată în vileag la vremea sa, după cum grăieşte Apostolul“ (Ticonius, p. 74).

Aşadar, Ticonius se gândeşte la un moment escatologic, care durează de la Patimile lui Hristos până la „taina fărădelegii“, când se înfăptuieşte despărțirea trupului bipartit al Bisericii. Înseamnă că încă de la sfârşitul secolului al IV-lea existau autori care identificaseră în Biserică acel *katechón*, pricina întârzierii sfârşitului lumii.

3

Oricum, toate aceste interpretări ale textului Sfântului Apostol Pavel se referă la personaje sau la puteri istorice şi privesc evenimente care se vor întâmpla în timpurile imediat premergătoare Parusiei. A înțelege taina fărădelegii, a răului, înseamnă, aşadar, a înțelege ceva ce se referă la *eschaton*, o rămăşiță de timp dramatică a istoriei omenirii de la sfârşitul veacurilor. Aşa cum scrie limpede Sfântul Apostol Pavel în întâia Epistolă către Corinteni (10, 11), în ziua de apoi nu mai este cu putință nici o interpretare tipologică sau alegorică, pentru că toate prefigurările şi toate tipurile au fost concepute pentru sfârşitul veacurilor: în clipa aceea nu vor mai exista prefigurări, ci toate prefigurările vor fi înfăptuite în realitatea istorică şi nimic mai mult.

Istoria aşa cum o cunoaştem noi este un concept creştin. „Creştinismul este o religie istorică nu doar pentru că se bazează pe evenimente despre care afirmă că s-au petrecut cu adevărat, ci şi pentru că îi atribuie timpului, conceput ca liniar şi ireversibil, o semnificație soteriologică. Mai mult, legându-şi propriul destin de istorie, creştinismul se interpretează şi se alcătuieşte în funcție de o perspectivă istorică, elaborând şi transmițând un fel de filozofie sau, mai precis, un fel de teologie a istoriei“ (Puech, p. 35). Iată de ce un mare istoric francez a scris: „creştinismul este o religie de istorici… pentru că tocmai în istorie se dezvoltă axa centrală a meditației creştine, marea dramă a păcatului şi a mântuirii“ (Bloch, p. 38).

Aşadar, din perspectiva acestei drame istorice voi încerca să interpretez textul Sfântului Apostol Pavel, deplasând centrul atenției de la identificarea celor două personaje (*katechón* şi Cel-fără-de-lege) asupra structurii timpului, implicită în text. Ipoteza mea este următoarea:

a înțelege ce este *mysterium iniquitatis* însemnă, nici mai mult nici mai puțin, a înțelege concepția Sfântului Apostol Pavel asupra vremurilor mesianice (adică asupra timpului istoric, dacă privim escatologia ca pe o abreviere sau o machetă a istoriei omenirii). Spre a demonstra acestea, va trebui să analizez sintagma *mystérion tés anomías* (*mysterium iniquitatis* în Vulgata), folosită de Sfântul Apostol Pavel. Ce înseamnă această expresie, care, potrivit lui Augustin, face şi mai neclare acele *obscura verba*[5] din textul Apostolului? Şi, mai întâi de toate, ce înseamnă *mystérion*?

4

Tocmai pe interpretarea acestui cuvânt şi-a întemeiat Odo Casel – şi, în urma sa, ceea ce s-a numit „mişcarea liturgică“ din secolul XX – proiectul unei primeniri a Bisericii plecând de la spiritul liturghiei. Încă din teza sa de doctorat, intitulată *De philosophorum graecorum silentio mystico* (*Despre tăcerea mistică a filozofilor greci*, 1919), Casel arată că, în greacă, *mystérion* nu denumeşte o doctrină secretă, care ar putea fi exprimată prin viu grai, dar a cărei revelare este interzisă. Termenul *mystérion* indică o practică, o acțiune sau chiar o dramă în sensul teatral al termenului, adică un ansamblu de gesturi, de acte şi de cuvinte prin care o acțiune sau o pătimire divină este înfăptuită în spațiu şi timp întru mântuirea celor care îi sunt părtaşi. De aceea Clement al Alexandriei numeşte misteriile din Eleusis *dráma mysticón*, „dramă mistică“ (Clement al Alexandriei, p. 30) şi, prin urmare, defineşte mesajul creştin „mister al cunoaşterii“ (*ibid.*, p. 254).

Nu intenționez aici să mă alătur dezbaterii teologice de partea primatului liturghiei asupra dogmei sau al dogmei asupra liturghiei, pe care Pius XII, confruntându-se cu mişcarea liturgică, a încercat s-o tranşeze prin enciclica *Mediator Dei*. În schimb, cred că este legitim să separăm extraordinarul exercițiu de „filologie teologică“ pe care Casel l-a făcut studiind termenul *mysté-rion* de ideile sale asupra liturghiei; de asemenea, nu mi se pare necesar să-i împărtăşim ideile despre primatul liturghiei asupra dogmei ca să ne dăm seama că esența analizei sale asupra misteriilor elenistice este exactă. De altminteri, Casel nu face altceva decât să reia o tradiție veche, inaugurată în 1655 de Isaac

Casaubon, unul dintre părinții filologiei moderne, prin opera sa *Exercitationes de rebus sacris*.

5

O analiză atentă a fragmentelor în care Sfântul Apostol Pavel foloseşte termenul *mystérion* confirmă ipoteza lui Casel şi, mai mult, ne îngăduie s-o aprofundăm. Nu e cazul să facem acum o analiză exhaustivă a tuturor contextelor în care apare termenul *mystérion* în epistolele Sfântului Apostol Pavel (cei interesați pot găsi această analiză în Agamben, pp. 35–39); mă voi limita să citez aici din întâia Epistolă către Corinteni 2, 6–8: „Celor desăvârşiți (*teleíois*, «celor inițiați») însă le grăim (*laloúmen*, lit. «vorbim, transpunem în vorbe») înțelepciunea, dar nu înțelepciunea acestui veac, nici a stăpânilor acestui veac, care sunt pieritori, ci grăim înțelepciunea lui Dumnezeu cea întru taină (*laloúmen en mystérioi*, în Vulgata *loquimur in mysterio*), cea ascunsă, pe care Dumnezeu mai înainte de veci a rânduit-o spre slava noastră, pe care nimeni din stăpânitorii acestui veac n'a cunoscut-o; că dacă ar fi cunoscut-o nu L-ar fi răstignit pe Domnul slavei.“ Este cât se poate de limpede că, aici, taina nu este un secret; dimpotrivă, este ceva care se grăieşte şi se arată. Nu este înțelepciunea lui Dumnezeu, ci ceea ce mediază exprimarea şi revelarea acestei înțelepciuni, iar cei neinițiați n-o înțeleg, aşa cum se întâmplă în cazul misteriilor. Care este conținutul acestei taine? „Noi Îl propovăduim pe Hristos-Cel-Răstignit: pentru Iudei, piatră de poticnire; iar pentru păgâni, nebunie“ (1 Corinteni 1, 23).

Aşadar, înțelepciunea lui Dumnezeu se exprimă printr-o taină, care nu este altceva decât drama istorică a pătimirilor, adică un eveniment întâmplat cu adevărat, pe care cei nechemați nu-l înțeleg, dar pe care credincioşii îl înțeleg întru mântuirea lor. În vremurile sfârşitului lumii, taina şi istoria se identifică fără rest.

Asta rezultă şi mai limpede din cele trei fragmente în care *mystérion* este alăturat termenului *oikonomía*: Coloseni 1, 24–25, Efeseni 1, 9–10 şi 3, 9. A lega – aşa cum face Sfântul Apostol Pavel în aceste fragmente – taina de „iconomie“, înseamnă a lega taina de istorie. Deşi la Sfântul Apostol Pavel „iconomia“ încă nu coincide cu taina – cum se va

întâmpla mai apoi în opera Părinților Bisericii, care, începând cu secolul al III-lea, vor clădi doctrina iconomiei teologice, adică a acțiunii mântuitoare a lui Dumnezeu în lume – a aduce în discuție, așa cum face Sfântul Apostol Pavel, o „iconomie a tainei“ înseamnă că taina se manifestă în evenimentele escatologice pe care Sfântul Apostol Pavel le trăiește și le vestește. Există o „iconomie istorică“ a tainei. De aceea Hipolit din Roma și Tertulian vor putea inversa lesne sintagma „iconomia tainei“ a Sfântului Apostol Pavel în „taina iconomiei“, considerând a fi tainică tocmai practica prin care Dumnezeu își rânduiește și-și vădește prezența divină în lumea creată.

6

Istoria sfârșitului (care nu este totuna cu sfârșitul istoriei) se înfățișează deci la Sfântul Apostol Pavel ca o taină, adică o dramă sacră în care sunt puse în joc mântuirea și pierzania omenirii, o dramă pe care o putem privi și înțelege, așa cum fac cei inițiați, sau o putem privi fără s-o înțelegem, cum li se întâmplă celor pierduți. Una dintre cele mai importante obiecții ridicate de teologii moderni împotriva ipotezei apropierii între misteriile păgâne și tainele creștine – anume caracterul istoric de netăgăduit al religiei creștine – se dovedește astfel total neîntemeiată. Taina despre care vorbește Sfântul Apostol Pavel este ea însăși istorică de vreme ce istoria de dinainte de sfârșitul lumii i se înfățișează drept „mister“, drept dramă mistică sau „teatru“ în care și Apostolii au un rol (1 Corinteni 4, 9: „fiindcă privelişte lumii ne-am făcut, și îngerilor, și oamenilor“[6]). Aceasta este perspectiva în care trebuie să înțelegem frecvența metaforelor teatrale în scrierile patristice: când Ignatie al Antiohiei numește crucea „*mechané* a întoarcerii la ceruri“, iar Pseudo-Atanasie al Alexandriei o descrie ca „mecanism ceresc“, *mechané ouránia*, se înțelege că *mechané* este termenul tehnic care, în tragediile grecești, desemnează mecanismul teatral prin care zeul cobora în scenă și urca din nou în Olimp.

7

Ce se adăugă la această concepție asupra tainei prin *mysterium*

iniquitatis din cea de-a doua Epistolă către Tesaloniceni? Aici, drama escatologică este pusă în scenă, ca să spunem aşa, sub forma unui conflict sau a unei dialectici între trei personaje: *katechón* („cel care ține pe loc“), *ánomos* („Cel-fără-de-lege“) şi Mesia; sunt menționați şi Dumnezeu şi Satana însă rămân în plan secund. Trebuie să ne gândim la indicațiile scenografice ale „misterului“ în sensul teatral al termenului, pe care îl regăsim în *Ludus de Antichristo*, dramă liturgică compusă şi reprezentată în Germania secolului al XII-lea: „Templul lui Dumnezeu şi cele şapte cetăți de scaun să fie aşezate în scenă astfel: către răsărit templul lui Dumnezeu; lângă acesta, cetatea de scaun a regelui Ierusalimului şi sinagoga. Către apus, cetatea de scaun a împăratului romanilor, lângă aceasta, cetatea de scaun a regelui germanilor şi aceea a regelui francilor… Dintr-odată intră Anticristul“ (*Ludus*, p. 4). Timpul se preschimbă în spațiu, iar istoria devine îndată taină, adică teatru.

8

Sfântul Apostol Pavel ne transmite că timpul escatologic are o structură dublă: pe de o parte, există un element care ține pe loc (*katechón*, identificat fie cu Imperiul Roman, fie cu Biserica, fiind în orice caz o instituție), iar pe de altă parte există un element decisiv (Mesia). Între cele două elemente apare Cel-fără-de-lege (Anticristul, potrivit Părinților Bisericii), a cărui revelare, care coincide cu ieşirea din scenă a celui care ține pe loc, grăbeşte confruntarea finală. Mesia – care, la Sfântul Apostol Pavel şi în tradiția ebraică, anulează acțiunea Legii – inaugurează o perioadă de absență a Legii care coincide cu timpul mesianic şi-l eliberează astfel pe *ánomos*, pe Cel-fără-de-lege, ce se aseamănă, sub acest aspect, creştinului. Se cuvine să ne amintim că Sfântul Apostol Pavel se autocaracterizează la un moment dat drept *hos ánomos*, „ca unul ce nu are lege“: „Cu cei ce nu au legea, ca unul ce nu are legea [am fost]“ (1 Corinteni 9, 21). *Katechón* este puterea – imperiul, dar şi Biserica sau orice autoritate constituită pe temeiuri juridice –, care combate şi ascunde fărădelegea definitorie pentru timpul mesianic, astfel întârziind revelarea „tainei fărădelegii“. Dezvăluirea acestei taine coincide cu manifestarea unui context în care legea nu poate fi aplicată şi cu lipsa de legitimitate esențială a oricărei puteri în

vremurile de apoi. (Aşa cum se poate lesne observa, tocmai asta se întâmplă sub privirile noastre, când puterile statale acționează fățiş în afara legii. În acest sens, *ánomos* nu reprezintă nimic altceva decât dezvăluirea fărădelegii, definitorie astăzi în orice putere constituită, în interiorul căreia statul şi terorismul sunt parte a aceluiaşi sistem).

9

Îmi dau seama că fac eu însumi conjecturi precum acelea pe care Augustin le înfiera pentru că erau mult prea îndrăznețe. Deci ar fi mai util, fără doar şi poate, dacă nu mai prudent, să mă concentrez asupra structurii timpului escatologic despre care este vorba în această epistolă. Aşa cum am văzut, structura sa presupune un element care ține pe loc şi un element decisiv. *Katechón* acționează ca o stavilă şi, totodată, ca o amânare a istoriei: timpul este suspendat, încât conflictul hotărâtor nu poate avea loc niciodată. Momentul în care amânarea ajunge la apogeu coincide cu revelarea Celui-fără-de-lege. Acesta – şi de aici vine şi identificarea sa cu Anticristul (*anti* nu exprimă atât împotrivirea, cât asemănarea) – se prezintă drept o contrafacere a sfârşitului lumii: istoria blocată capătă aspectul sfârşitului istoriei, sau, în termeni moderni, al postistoriei, în care nimic nu se mai poate întâmpla. Privind astfel lucrurile, înțelegem mai bine caracterul dublu al timpului mesianic, definit adesea, contradictoriu poate, drept un „deja“ şi un „nu încă“. Nu este vorba despre o structură temporală abstractă, ci de o dramă sau de un conflict în care acționează forțe istorice întru totul concrete. „Nu încă“ defineşte acțiunea acelui *katechón*, a forței care ține pe loc; „deja“ se referă la necesitatea intervenției elementului decisiv. Iar textul epistolei nu lasă nici o umbră de îndoială cu privire la sfârşitul dramei: Domnul îl va înlătura pe *ánomos* „cu suflarea gurii Sale şi-l va nimici cu arătarea venirii Lui“.

10

Aceştia sunt actorii şi acestea sunt întâmplările „misterului“ escatologic pe care autorul le evocă în epistolă prin acele *obscura verba*; odată încadrate în contextul dramatic, cuvintele acestea nu ni se

mai par atât de obscure. Cu toate acestea, Biserica, părăsind perspectiva escatologică care îi este consubstanțială, pare să nu mai fie conştientă de acest context. *Mysterium iniquitatis* a fost scos din contextul său escatologic, singurul în care putea fi interpretat coerent, şi a fost transformat într-o structură atemporală, menită să confere legitimitate teologică răului şi, totodată, să întârzie şi să „frâneze“ sfârşitul vremurilor.

După cele două războaie mondiale, indignarea în faţa ororii i-a împins pe filozofi şi teologi, bazându-se pe kenoza lui Hristos, să pună *mysterium* în seama lui Dumnezeu, într-un soi de – iertaţi-mi exprimarea – „kakokenodicee“, o justificare a răului prin kenoză, dând uitării semnificaţia escatologică. Astfel, în 2002 Universitatea Gregoriană[7] a publicat, sub titlul *Mysterium iniquitatis*, actele unui colocviu în care textul celei de-a doua Epistole către Tesaloniceni a Sfântului Apostol Pavel nu era citat nici măcar o dată. Nu-i de mirare, de vreme ce unul dintre vorbitori afirma inocent că „misterul răului este o realitate a experienţei noastre de zi cu zi, pe care nu reuşim s-o explicăm sau s-o stăpânim“. Din nefericire, şi autorii care îi reproşează Bisericii faptul că a abandonat escatologia sfârşesc prin a transforma drama sfârşitului lumii într-o structură onto-teologică. Neîndoielnic, este vorba despre un gest gnostic (sau, aşa cum s-a sugerat, cel puţin uşor marcionit – Milana, p. 149) ce opune nu două divinităţi, ci două atribute ale aceleiaşi divinităţi într-un fel de „ambiguitate originară“ care, la filozofi mai cu seamă, este inspirată de un amestec între opera târzie a lui Schelling şi Dostoievski. În orice caz, poate fără să-şi dea seama, aceşti teologi sfârşesc prin a aşeza [răul] în templul lui Dumnezeu, arătând[u-l] ca dumnezeu[8].

11

Renunţând la orice experienţă escatologică a propriei acţiuni istorice, Biserica însăşi – cel puţin în plan practic, pentru că, în plan doctrinar, teologia secolului XX, de la Barth la Moltmann şi von Balthasar, a înregistrat reluarea temelor escatologice – a creat ea însăşi spectrul acestui *mysterium iniquitatis*. Dacă vrea să scape de acest spectru, trebuie să privească din nou experienţa escatologică a acţiunii sale

istorice – şi a oricărei acțiuni istorice – ca pe o dramă în care conflictul decisiv este necontenit în desfăşurare. Doar astfel va putea avea un criteriu de acțiune care să nu fie subordonat – aşa cum este în acest moment – politicii profane şi progresului ştiințific şi tehnologic, de care pare să se izbească pretutindeni, încercând zadarnic să le stăvilească. Într-adevăr, nu putem înțelege ce se întâmplă astăzi cu Biserica dacă nu observăm că aceasta urmează în orice domeniu deriva universului profan, generată chiar de *oikonomía* sa.

În cadrul Bisericii există două elemente ireconciliabile care, totuşi, nu încetează să se intersecteze pe plan istoric: *oikonomía* – acțiunea mântuitoare a lui Dumnezeu în lume şi în timp, precum şi escatologia – sfârşitul lumii şi al timpului. Când elementul escatologic a fost înlăturat, dezvoltarea „iconomiei“ secularizate s-a pervertit şi şi-a pierdut literalmente finalitatea, adică scopul. De atunci, misterul răului, scos din contextul său şi ridicat la rangul de structură ontologică, împiedică Biserica să facă o alegere reală şi, totodată, îi oferă un alibi pentru ambiguitățile sale.

Cred că doar reintegrând *mysterium iniquitatis* în contextul escatologic va mai fi posibilă o acțiune politică, atât în sfera teologiei cât şi în cea profană. Răul nu este o dramă *teologică* tenebroasă, care să paralizeze şi să facă orice acțiune enigmatică şi ambiguă, ci este o dramă *istorică*, în care decizia fiecăruia este pusă în discuție de fiecare dată. Teoria lui Schmitt, potrivit căreia puterea se bazează pe o „putere care ține pe loc“, nu are nici un fundament în scrierile Sfântului Apostol Pavel, în care *katechón* este doar unul dintre elementele dramei escatologice şi nu poate fi extrapolat din aceasta. Şi în această dramă istorică, în care *eschatonul*, ziua cea de pe urmă, coincide cu prezentul, cu „vremurile de-acum“ din textul Sfântului Apostol Pavel, şi în care natura bipartită a trupului Bisericii şi a oricărei instituții profane ajunge, în sfârşit, la revelarea sa apocaliptică, tocmai în această dramă mereu în desfăşurare este chemat fiecare să-şi joace rolul fără rezerve şi fără ambiguitate.

---

5. Lat. „cuvinte neclare“.

6. Într-o notă explicativă, traducerea în limba română citată mai sus menționează că *privelişte* este folosit în tălmăcire cu sensul de spectacol [n. tr.].

7. Pontificia Università Gregoriana este o universitate cu profil teologic, cu sediul la Roma, care s-a dezvoltat pe bazele şcolii fondate în 1551 de Ignaţiu de Loyola. Denumirea provine de la Papa Grigore XIII, care a construit un nou sediu al şcolii, în 1583 [n. tr.].

8. Fragmentul, adaptat, se bazează pe textul din cea de-a doua Epistolă către Tesaloniceni a Sfântului Apostol Pavel, 2, 4 [n. tr.].

ANEXE

DECLARAȚIA
LUI CELESTIN V

Ego Caelestinus Papa Quintus motus ex legittimis causis, idest causa humilitatis, et melioris vitae, et coscientiae illesae, debilitate corporis, defectu scientiae, et malignitate Plebis, infirmitate personae, et ut praeteritae consolationis possim reparare quietem; sponte, ac libere cedo Papatui, et expresse renuncio loco, et Dignitati, oneri, et honori, et do plenam, et liberam ex nunc sacro coetui Cardinalium facultatem eligendi, et providendi duntaxat Canonice universali Ecclesiae de Pastore.

Eu, Papa Celestin V, din cauze legitime, adică întru smerenie, întru o viață mai bună şi spre a-mi păstra integritatea conştiinței, din pricina slăbiciunii trupului, nemaicunoscând cele ce se petrec şi din pricina păcatelor poporului, bolii trupului meu şi ca să pot regăsi liniştea bucuriei mele din trecut, liber şi nesilit de nimeni las oficiul pontifical şi renunț deschis la tronul, la demnitatea, la sarcina şi la onoarea de papă, atribuind Colegiului Cardinalilor dreptul deplin şi libertatea de a alege şi de a rândui după canon păstorul Bisericii Catolice.

DECLARAȚIA
LUI BENEDICT XVI

Fratres carissimi,
Non solum propter tres canonizationes ad hoc Consistorium vos convocavi, sed etiam ut vobis decisionem magni momenti pro Ecclesiae vita communicem. Conscientia mea iterum atque iterum coram Deo explorata ad cognitionem certam perveni vires meas ingravescente aetate non iam aptas esse ad munus Petrinum aeque administrandum. Bene conscius sum hoc munus secundum suam essentiam spiritualem non solum agendo et loquendo exsequi debere, sed non minus patiendo et orando. Attamen in mundo nostri temporis rapidis mutationibus subiecto et quaestionibus magni ponderis pro vita fidei perturbato ad navem Sancti Petri gubernandam et ad annuntiandum Evangelium etiam vigor quidam corporis et animae necessarius est, qui ultimis mensibus in me modo tali minuitur, ut incapacitatem meam ad ministerium mihi commissum bene administrandum agnoscere debeam. Quapropter bene conscius ponderis huius actus plena libertate declaro me ministerio Episcopi Romae, Successoris Sancti Petri, mihi per manus Cardinalium die 19 aprilis MMV commisso renuntiare ita ut a die 28 februarii MMXIII, hora 20, sedes Romae, sedes Sancti Petri vacet et Conclave ad eligendum novum Summum Pontificem ab his quibus competit convocandum esse. Fratres carissimi, ex toto corde gratias ago vobis pro omni amore et labore, quo mecum pondus ministerii mei portastis et veniam peto pro omnibus defectibus meis. Nunc autem Sanctam Dei Ecclesiam curae Summi eius Pastoris, Domini nostri Iesu Christi confidimus sanctamque eius Matrem Mariam imploramus, ut patribus Cardinalibus in eligendo novo Summo Pontifice materna sua bonitate assistat. Quod ad me attinet etiam in futura vita orationi dedicata Sanctae Ecclesiae Dei toto ex corde servire velim.

Ex Aedibus Vaticanis, die 10 mensis februarii MMXIII

BENEDICTUS PP XVI.

Fraţii mei dragi,
V-am convocat la acest Consistoriu nu doar pentru cele trei canonizări, ci şi ca să vă comunic o decizie foarte importantă pentru existența Bisericii. După ce mi-am făcut repetate examene de conştiinţă în faţa lui Dumnezeu, am ajuns la certitudinea că puterile mele, din pricina vârstei, nu mai sunt pe potriva pontificatului. Sunt pe deplin conştient că pontificatul, prin esența sa spirituală, trebuie împlinit nu numai prin fapte şi vorbe, ci, în egală măsură, prin suferinţă şi rugăciune. Totuşi, în lumea din ziua de azi, supusă unor schimbări rapide şi răvăşită de probleme de mare însemnătate pentru existența credinţei, ca să cârmuieşti corabia Sfântului Petru şi să vesteşti Evanghelia este nevoie şi de vigoare, trupească şi sufletească, iar în lunile din urmă această vigoare a scăzut în mine până-ntr-atât, încât a trebuit să-mi recunosc neputința de a exercita cum se cuvine slujirea încredințată mie. De aceea, conştient fiind de gravitatea acțiunii mele, declar de bunăvoie că renunț la funcția de Episcop al Romei, Succesor al Sfântului Petru, încredințată mie de Cardinali pe 19 aprilie 2005, astfel încât, începând cu orele 20.00 ale zilei de 28 februarie 2013, Sfântul Scaun, Scaunul Sfântului Petru, va fi vacant, iar cei în drept vor convoca Conclavul spre a alege un nou Suveran Pontif. Fraţii mei dragi, vă mulțumesc din tot sufletul pentru toată iubirea şi munca prin care ați purtat, alături de mine, povara slujirii şi vă cer iertare pentru toate greşelile mele. Iar acum să încredințăm Sfânta Biserică în grija Păstorului Suveran, Domnul nostru Iisus Hristos, şi să o rugăm pe Sfânta Sa Maică Maria să-i călăuzească pe părinții cardinali cu bunătatea sa întru alegerea unui nou Suveran Pontif. Cât despre mine, şi în viața ce are să vină, închinată rugăciunii, vreau să slujesc din tot sufletul Sfânta Biserică a lui Dumnezeu.

Sfântul Scaun, 10 februarie 2013
Benedict PP XVI

TICONIUS[9]

Cea de-a doua regulă
TRUPUL BIPARTIT AL DOMNULUI

De şi mai mare însemnătate este regula trupului bipartit al Domnului şi este de datoria noastră s-o examinăm cât mai atent şi s-o studiem în toate Sfintele Scripturi. Precum am afirmat mai sus, după cum numai raţiunea poate să deosebească legăturile între cap şi trup, tot aşa se întâmplă şi cu legăturile între o parte a trupului şi cealaltă, între cea dreaptă şi cea stângă sau viceversa.

Într-adevăr, Scriptura îi spune unui singur trup: „şi-ţi voi da ţie vistierii cufundate'n beznă, pe cele ascunse, nevăzute, ţi le voi deschide, pentru ca tu să cunoşti că Eu, Domnul Dumnezeu, Cel ce pe tine te cheamă pe nume, Eu sunt Dumnezeul lui Israel"[10], adăugând apoi: „dar tu nu M'ai cunoscut. Că Eu sunt Domnul Dumnezeu şi'n afară de Mine nu este alt Dumnezeu; Eu te-am întărit, dar tu nu M'ai cunoscut"[11]. Chiar admiţând că se adresează unui singur trup, oare se referă la o singură persoană expresiile „şi-ţi voi da ţie vistierii cufundate'n beznă, pe cele ascunse, nevăzute, ţi le voi deschide, pentru ca tu să cunoşti că […] Eu sunt Dumnezeul lui Israel, de dragul servului meu Iacob" şi „dar tu nu M'ai cunoscut"? Oare Iacob n-a primit ceea ce îi făgăduise Dumnezeu? Sau se pot referi oare la o singură persoană expresiile: „dar tu nu M'ai cunoscut" şi „nu Mă cunoşteai"? „Nu Mă cunoşteai" trimite la cineva care acum cunoaşte, în vreme ce „nu M-ai cunoscut" se referă la cineva care, deşi fusese chemat spre a cunoaşte şi era fără doar şi poate parte din acelaşi trup, Îl „cinsteşte cu buzele" pe Dumnezeu, „dar inima lui e departe"[12]. Acestuia îi spune: „dar tu nu M'ai cunoscut".

Iar apoi: „Şi voi aduce orbii pe o cale pe care n'o ştiau şi-i voi face să umble pe cărări pe care nu le-au cunoscut; întunericul lor îl voi face lumină şi pe cele colţuroase le voi face netede. Acestea-s lucrurile pe care le voi face şi pe ei nu-i voi părăsi. Dar ei s'au întors înapoi"[13]. Cei

cărora le spune „nu-i voi părăsi“ sunt oare toți cei care „s-au întors înapoi“ sau doar o parte dintre ei?

Apoi Domnul îi spune lui Iacob: „Nu te teme!; că Eu cu tine sunt; de la Soare-Răsare îți voi aduce urmaşii, şi de la Apus te voi aduna. Miazănoaptei îi voi zice: «Adu!» şi Miazăzilei: «Nu opri!; adu-i pe fiii Mei din ţara de departe şi pe fiicele Mele de la marginile pământului, pe toți câți sunt chemați cu numele Meu; fiindcă Eu pentru slava Mea l-am pregătit şi l-am plăsmuit şi l-am făcut». Am scos un popor orb; fiindcă ochii lor sunt ca şi orbi, iar cei ce au urechi sunt surzi.“[14] Orbi şi surzi sunt oare tot cei pe care Dumnezeu i-a plăsmuit întru slava sa?

Isaia afirmă: „Părinții voştri mai întâi, şi mai-marii voştri fărădelege au făcut împotriva Mea. Mai-marii Mi-au pângărit locurile sfințite, aşa că pe Iacob l-am dat spre pieire şi pe Israel spre ocară. Dar acum ascultă, Iacobe, tu, servul Meu, şi tu, Israele, pe care Eu te-am ales!“[15] Adică Dumnezeu l-a sortit morții pe acel Iacob şi l-a sortit ocării pe acel Israel pe care El nu-i alesese.

Şi mai departe: „Eu te-am făcut pe tine să-mi fii serv, iar tu, Israele, nu Mă da uitării. Că, iată, Eu ca un nor ți-am şters fărădelegile şi ca desimea unui nor, păcatele; întoarce-te la Mine şi te voi mântui“[16]. Oare Dumnezeu îi şterge păcatele celui căruia îi spune: „Tu eşti al meu“, şi îi aminteşte să nu-l uite celui căruia îi spune „Întoarce-te la mine“? Oare păcatele pot fi şterse înainte ca omul să se întoarcă la Dumnezeu?

Apoi: „fiindcă am ştiut că tu cu mare viclenie te vei purta […]. De dragul numelui Meu îți voi arăta mânia Mea şi’n fața ta voi aduce faptele Mele cele slăvite“[17]. Oare celui care este viclean îi arată Dumnezeu slava Sa şi îi încredințează bogățiile Sale?

Mai departe: „Nu un sol, nu un înger, ci El Însuşi, Domnul, i-a mântuit, fiindcă El i-a iubit şi i-a cruțat; El Însuşi i-a mântuit şi i-a primit şi i-a înălțat în toate zilele veacului. Dar ei nu s’au supus şi L-au întărâtat pe Duhul Său cel Sfânt“[18]. Dar când s-a întâmplat vreodată ca aceia pe care El „i-a înălțat în toate zilele veacului“ să nu se supună şi să-l întărâte pe Duhul Sfânt? Apoi, Dumnezeu făgăduieşte fățiş unui singur trup trăinicia şi distrugerea, spunând: „ochii voştri vor vedea Ierusalimul, cetate bogată, corturi care nu se vor clinti, nici se vor clinti vreodată țăruşii cortului ei“[19]. Îndată adaugă: „Funiile tale s’au rupt, fiindcă nu aveau putere; catargul tău s’a plecat, el nu-ți va desface pânzele şi nici că va purta un semn până ce va fi dat spre pradă“[20].

Iar trupul Domnului este înfățișat ca bipartit şi într-un alt text foarte scurt: „sunt neagră, dar frumoasă“[21]. Oare nu cumva Biserica „fără pată sau creţuri“[22], Biserica pe care Domnul a purificat-o prin Sine, cu sângele său, are o parte neagră, anume partea stângă, din pricina căreia „numele lui Dumnezeu este blasfemiat între neamuri“[23]. În rest, e frumoasă pe de-a-ntregul, precum spune: „Frumoasă eşti, iubito, pe de-a'ntregul / şi'n tine întinare nu se află“[24]. De fapt, textul explică de ce aceasta e „neagră şi frumoasă“: „Ca sălaşele lui Chedar, ca perdelele lui Solomon“[25]. Corturile sunt două, unul pentru regi, celălalt pentru servi, însă amândouă sunt din stirpea lui Avraam, Chedar fiind chiar fiul lui Ismael. Dar, într-un alt fragment, Biserica deplânge şederea îndelungată laolaltă cu acest Chedar, adică laolaltă cu servul lui Avraam, grăind: „Vai mie, că pribegia mea s'a prelungit / în sălaşele lui Chedar m'am sălăşluit. / Mult a pribegit sufletul meu. / Cu cei ce urăsc pacea eram paşnic; / când le grăiam, fără pricină se războiau cu mine“[26]. Însă nu putem spune că acest cort al lui Chedar s-ar afla în afara Bisericii. În acelaşi text este vorba despre cortul lui Chedar şi despre cel al lui Solomon, afirmând aşadar: „sunt neagră, dar frumoasă“. Biserica nu este neagră pentru cei care se află în afara ei.

Referindu-se la această taină, Domnul pomeneşte în Apocalipsă şapte îngeri – ai Bisericii, corespunzătoare celor şapte daruri ale Duhului Sfânt – uneori zugrăvindu-i drept sfinți şi păstrători ai învățăturilor, iar alteori drept vinovați de multe rele şi vrednici de a se căi. Şi în Evanghelie Dumnezeu pomeneşte un singur trup de însemnătate diferită al celor cărora li s-a poruncit să stea de strajă, spunând: „Fericiți sunt servii aceia pe care stăpânul, când vine, îi va afla priveghind“[27]. Şi afirmă pe aceeaşi temă: „Dar dacă servul acela va zice în inima sa: Stăpânul meu întârzie să vină!, şi va începe să-i bată pe slujitori şi pe slujnice şi să mănânce şi să bea şi să se îmbete, veni-va stăpânul acelui serv în ziua în care el nu gândeşte şi în ceasul în care el nu ştie şi îl va tăia în două“[28]. Se cuvine să înțelegem că Dumnezeu va separa sau va tăia în două întregul „trup“? Aşadar, nu pe tot, ci doar o parte „o va pune cu cei necredincioşi“, iar printr-un singur serv înțelege tot trupul.

De aceea, prin prisma acestei taine, e nevoie să înțelegem unde anume în Scriptură Dumnezeu spune că, după fapte, e menit pieirii întreg neamul lui Israel sau moştenirea-i blestemată. De altfel, în

Epistola către Romani, Sfântul Apostol Pavel explică pe larg cum ceea ce se spune despre întregul trup se referă, de fapt, doar la o parte: „Iar către Israel zice: Toată ziua Mi-am întins mâinile spre un popor nesupus şi cârtitor“[29]. Şi-apoi, ca să evidenţieze că era vorba doar despre o parte, se spune: „Aşadar zic: Nu cumva Dumnezeu şi-a lepădat poporul?“[30] După ce explică adevărata semnificaţie a acestei expresii, arată şi cum acelaşi trup poate fi şi bun, şi rău, afirmând: „E adevărat că, potrivit Evangheliei, ei sunt vrăşmaşi din pricina voastră; dar, potrivit Alegerii, ei sunt iubiţi din pricina părinţilor“[31]. Cei care sunt iubiţi sunt, deci, şi duşmani, sau ambele expresii se referă oare la Caiafa?

Astfel, pretutindeni în Scripturi Domnul arată cum un singur trup din stirpea lui Avraam în toţi creşte, prinde putere şi piere.

Cea de-a şaptea regulă
DIAVOLUL ŞI TRUPUL SĂU

Putem desluşi iute legătura dintre diavol şi trupul său dacă ne folosim din nou de ceea ce s-a spus despre trupul Domnului.

Într-adevăr, şi aici trecerea de la cap la trup se poate desluşi prin judecată, după cum citim în fragmentul din Isaia, care se referă la regele Babilonului: „Cum a căzut din cer Luceafărul cel ce răsărea dimineaţa! Cel ce tuturor neamurilor le trimitea porunci, acum e zdrobit la pământ. Dar tu ai zis în cugetul tău: − În cer mă voi sui, deasupra stelelor cerului îmi voi aşeza tronul, pe muntele cel înalt voi şedea, deasupra munţilor înalţi cei dinspre miazănoapte; deasupra norilor mă voi ridica, fi-voi asemenea Celui-Preaînalt… Dar acum tu în iad te vei pogorî, în chiar temeliile pământului. Cei ce te vor vedea se vor mira de tine şi vor zice: − Oare acesta este omul care zguduia pământul şi făcea regatele să tremure? El este cel care a pustiit o lume’ntreagă şi i-a surpat cetăţile, iar pe cei ce erau în robie nu i-a eliberat. Toţi regii neamurilor au adormit în cinste, fiece om la casa lui; dar tu lepădat vei fi în munţi, precum un stârv dezgustător, la grămadă cu o droaie de morţi care au fost trecuţi prin sabie în prăbuşirea lor spre iad. Aşa cum haina mânjită cu sânge nu e curată, tot astfel nici tu nu eşti curat, fiindcă tu Mi-ai nimicit ţara şi mi-ai măcelărit poporul; tu nu vei dura în vreme veşnică, tu, sămânţă rea. Pregăteşte-ţi copiii să fie ucişi pentru păcatele tatălui lor, pentru ca ei să

nu se ridice“[32].

Regele Babilonului simbolizează toți regii şi toate popoarele, iar trupul e unul singur.

Să revenim asupra textului, care spune: „Cum a căzut din cer Luceafărul cel ce răsărea dimineața! Cel ce tuturor neamurilor le trimitea porunci, acum e zdrobit la pământ. Dar tu ai zis în cugetul tău: − În cer mă voi sui, deasupra stelelor cerului îmi voi aşeza tronul“[33].

Diavolul, cel care n-a izbutit să evite căderea, nu-şi făgăduieşte să urce în cer, nu nădăjduieşte să se înalțe la cer, înconjurat de lumină.

Nici omul nu poate spera la mult mai mult. Totuşi, Isaia spune că este vorba despre un om: „Oare acesta este omul care zguduia pământul“[34]. Dar dincolo de acest motiv pentru care nici diavolul, nici omul nu pot nădăjdui să se înalțe la cer şi, aşezându-şi tronul deasupra stelelor, să devină asemenea lui Dumnezeu, chiar Scriptura ne previne că trebuie să căutăm altceva. Într-adevăr, chiar dacă ar izbuti să-şi aşeze tronul deasupra stelelor lui Dumnezeu, oare cum ar putea sălăşlui pe muntele cel înalt, deasupra munților înalți cei dinspre miazănoapte sau deasupra norilor, spre a fi precum Cel-Preaînalt? De fapt, Cel-Preaînalt nici nu are un asemenea tron.

Aşa cum se va vedea în continuare, în textul Scripturii Biserica este numită cer; tocmai din acest cer cade Lucifer, steaua dimineții. Lucifer e alcătuit din două părți, iar una dintre aceste părți este sfântă, după cum spune Domnul despre sine însuşi şi despre trupul său în Apocalipsă: „Eu sunt rădăcina şi odrasla lui David, Steaua strălucitoare a Dimineții“[35]. Şi mai grăieşte: „Iar biruitorului […] îi voi da Steaua cea de Dimineață“[36], adică îl voi face Steaua cea de Dimineață precum Iisus, pe care l-am ascultat grăind.

Însă cealaltă parte a lui Lucifer, adică trupul potrivnic reprezentat de diavol, numit de Isaia „regii şi poporul“, cade din cer şi se striveşte de pământ. Acestor regi li se spune în Înțelepciunea lui Solomon: „Voi, regi, ascultați şi înțelegeți! Învățați-vă, voi, cei care judecați marginile pământului! Plecați-vă auzul, voi, cei ce stăpâniți peste mulțimi şi care vă trufiți cu mulțimea neamurilor! Căci Domnul este Cel care v’a dat stăpânirea şi Cel-Preînalt, puterea; El este Cel ce vă va cerceta faptele şi planurile vi le va cerca. Că dacă voi, slujitori ai împărăției Lui, n’ați judecat drept, nici legea n’ați păzit-o şi nici c’ați umblat după voia lui Dumnezeu, groaznic şi grabnic Se va năpusti asupra voastră“[37].

Aşadar, regele Babilonului reprezintă întregul trup, dar, în funcție de context, trebuie să desluşim la ce parte a acestui trup se referă Scriptura. Cuvintele „Lucifer a căzut din cer“ pot trimite la trup în întregime; exprimarea „În cer mă voi sui, deasupra stelelor cerului îmi voi aşeza tronul“ se referă la conducător şi la cei sus-puşi, ce cred că pot stăpâni stelele lui Dumnezeu, adică pe sfinți, în vreme ce ei sunt stăpâniți de cei mărunți, după cum stă scris: „cel mai mare îi va sluji celui mai mic“[38]. Lui Esau, adică necredincioşilor, astfel îi vorbeşte Domnul prin glasul profetului Avdia: „cel ce-ți înalți sălaşul şi'n inima ta zici: «Pe mine cine oare putea-va să mă culce cu fruntea la pământ?» Chiar dacă vei urca precum vultùrul şi dacă'n stele îți vei pune cuibul, de-acolo te voi doborî, grăieşte Domnul“[39].

„Pe muntele cel înalt voi şedea, deasupra munților înalți cei dinspre miazănoapte; deasupra norilor mă voi ridica, fi-voi asemenea Celui-Preaînalt.“[40] „Muntele cel înalt“ reprezintă poporul trufaş; „munții înalți“ sunt oamenii cei trufaşi care, puşi laolaltă, alcătuiesc un munte, adică trupul diavolului. Scriptura spune că numeroşi sunt munții cei răi: „munții se vor muta în inima mărilor“[41]. Mai stă scris şi că „temeliile munților au fremătat şi s'au clătinat, că Dumnezeu S'a mâniat pe ele“[42].

Uneori însă şi trupul lui Dumnezeu, adică Biserica, este numit munte şi tot munți sunt numiți şi cei care alcătuiesc Biserica, după cum stă scris: „Eu Împărat sunt pus de El peste Sion – muntele cel sfânt al Lui – ca să vestesc porunca Domnului“[43]. Şi se mai spune: „să-i nimicească pe Asirieni din pământul Meu şi din munții Mei“[44], „primească munții pace pentru popor şi dealurile dreptate“[45], „munții au săltat ca berbecii, şi dealurile ca mioarele“[46]. Însuşi Dumnezeu îşi are tronul pe Muntele Sion, pe munții lui Israel şi pe norii săi sfinți, care reprezintă Biserica, aşa cum stă scris: „Tot trupul să se teamă'n faţa Domnului, căci El S'a ridicat din norii Săi cei sfinți.“[47] Şi apoi: „şi norilor le voi porunci ca ploaie peste ea să nu plouă“, „Nor şi negură împrejuru-I“[48]. Referindu-se la sălaşul său de pe Muntele Sion, spune: „Şi veți cunoaşte-atunci că Eu sunt Domnul, Eu, Dumnezeul vostru, Cel ce sălăşluieşte în Sion, în muntele cel sfânt al Meu“[49].

Şi diavolul îşi are tronul pe munte, mai precis pe muntele Seir, reprezentat de Esau, adică de cei necredincioşi; acesta este muntele blestemat de Dumnezeu prin glasul lui Iezechiel, care spune: „Atunci când tot pământul se va veseli, Eu pe tine te voi face pustiu“[50], căci

acest munte îşi vădeşte duşmănia faţă de Iacob. Acesta este şi aceştia sunt munţii cei dinspre miazănoapte; aici se află împărăţia diavolului; e ca şi cum ar domni peste norii cerului, de aceea se crede deopotrivă cu Cel-Preaînalt.

Biserica are două părţi: una este a Austrului, adică aceea dinspre miazăzi, iar cealaltă este a Acvilonului, adică aceea dinspre miazănoapte. Domnul sălăşluieşte în partea dinspre miazăzi, după cum stă scris: „în ce păşuni îmi eşti cu turma şi unde-i faci odihna de amiază?“[51] Diavolul în schimb se află în partea dinspre miazănoapte, aşa cum îi spune Dumnezeu poporului Său: „Pe cel din miazănoapte îl voi goni de lângă voi; l-oi alunga’n pământ fără de apă“, adică spre ai săi; „şi îl voi face să se’nece cu faţa’n marea cea dintâi, cu dosu’n marea cea de-apoi“[52], mări care reprezintă popoarele de la Răsărit şi de la Apus. După asemănarea Bisericii a fost făcută această lume în care soarele, după ce răsare, n-are altă cale decât pe la Austru, adică trecând pe la miazăzi şi, odată ce a străbătut partea dinspre miazăzi, îşi continuă drumul nevăzut întorcându-se în sălaşul său. De aceea Dumnezeu îl arată pe Iisus Hristos, soarele veşnic, care trece prin partea Sa, care se numeşte şi miazăzi. El nu răsare dinspre miazănoapte, adică din partea potrivnică, cum vor spune cei răi când vor ajunge la judecată: „nu pentru noi lumina dreptăţii a lucit, iar soarele nu nouă ne-a răsărit de sus“[53]. „Dar pentru voi, cei care vă temeţi de numele Meu, va răsări Soarele dreptăţii“[54], aşa cum stă scris. Pentru cei necredincioşi, chiar şi la amiază va fi întuneric, cum spune Isaia: „când aşteptau lumină, li s’a făcut întuneric; când aşteptau zorile, picioarele li s’au pomenit în ceaţă. Ca orbii vor pipăi peretele; aşa îl vor pipăi, ca şi cum n’ar avea ochi; în miezul zilei vor cădea ca’n miezul nopţii“[55], iar apoi: „soarele’n amiază va apune şi pe pământ s’o’ntuneca lumina în plină zi“[56]. Şi mai departe: „Din fiece vedenie vă pricopsiţi cu noapte, din orice prevestire v’alegeţi cu’ntuneric; peste profeţi lumina din soare va apune, asupra lor chiar ziua se va preface’n beznă“[57]. Dinspre miazăzi, Dumnezeu ameninţă poporul acesta, când, prin glasul lui Iezechiel îi ceartă pe locuitorii din Tir, spunând despre această cetate: „vântul austru te-a sfărmat“[58]. Chiar dacă îi îngăduie vântului să se ridice amenințător, când spune „− O, scoală-te, tu, vânt de miazănoapte, şi vino, tu, zefir de miazăzi, suflaţi de-a valma prin grădina mea, şi’n curgere miresmele stârniţi-i“[59], duhului celui rău i se împotriveşte Duhul Sfânt care suflă prin grădina

Domnului, ca să-i stârnească mirosurile, adică mireasma de sfinţenie.

Tot prin Iezechiel Dumnezeu spune că-i călăuzeşte spre poporul Său pe unii dintre acei necredincioşi care au supravieţuit. Aceasta este taina fărădelegii: „Iată, eu sunt împotriva ta, Gog, rege peste Roos şi peste Mosoh şi Tubal; şi te voi aduna şi te voi călăuzi şi te voi ridica de la marginea Miazănopţii şi te voi aduce asupra munţilor lui Israel. Şi-ţi voi nimici arcul din mâna ta cea stângă şi săgeţile din mâna ta cea dreaptă şi te voi prăvăli peste munţii lui Israel“[60].

Ceea ce s-a spus prin glasul profetului se adevereşte în Biserică, începând cu momentul Pătimirilor Domnului şi până când Biserica nu va îndepărta această taină a fărădelegii. Acum, aceasta împiedică vădirea necredinţei, care va fi dată în vileag la vremea sa, după cum grăieşte Apostolul: „Şi acum voi ştiţi ce-l opreşte, aşa ca el să se arate la vremea lui. Pentru că taina fărădelegii e la lucru încă de pe acum; numai să fie scos din drum cel care o ţine pe loc, şi atunci se va arăta Cel-fără-de-lege“[61].

Şi la Ieremia citim că păcătoşii lui Israel se adună către maizănoapte, după cum spune Domnul: „Du-te şi citeşte aceste cuvinte spre miazănoapte şi vei zice: Întoarce-te la Mine, tu, casă a lui Israel, zice Domnul“[62]. La miazăzi însă e partea Domnului, după cum stă scris în cartea lui Iov: „şi viaţă răsări-va din miezul tău de zi“[63]. La miazănoapte e partea diavolului însă amândouă fiinţează în lumea întreagă.

---

9. Autorul citează din traducerea în italiană îngrijită de Luisa şi Daniela Leoni, în volumul *Sette regole per la Scrittura* [*Şapte reguli pentru Scriptură*], EDB, Bologna, 1997, pp. 29–32, 83–87. Traducerea în limba română se bazează pe versiunea în italiană, confruntată cu originalul în latină [n. tr.].

10. Isaia 45, 3.

11. Isaia 45, 4–5.

12. Isaia 29, 13.

13. Isaia 42, 16–17.

14. Isaia 43, 5–8.

15. Isaia 43, 27–28 şi 44, 1.

16. Isaia 44, 21–22.

17. Isaia 48, 8–9.

18. Isaia 63, 9–10.

19. Isaia 33, 20.

20. Isaia 33, 23.
21. Cântarea Cântărilor 1, 4.
22. Efeseni 5, 27.
23. Romani 2, 24.
24. Cântarea Cântărilor 4, 7.
25. Cântarea Cântărilor 1, 4. A se vedea şi nota explicativă din ediţia citată a Bibliei, în care „perdelele lui Solomon“ sunt interpretate drept „învelitorile cortului mărturiei şi apoi ale templului“ [n. tr.].
26. Psalmul 119, 5–7.
27. Luca 12, 37.
28. Luca 12, 45–46.
29. Romani 10, 21.
30. Romani 11, 1.
31. Romani 11, 28.
32. Isaia 14, 12–21.
33. Isaia 14, 12–13.
34. Isaia 14, 16.
35. Apocalipsa 22, 16.
36. Apocalipsa 2, 26–28.
37. Înţelepciunea lui Solomon 6, 1–5.
38. Facerea 25, 23.
39. Avdia 3–4.
40. Isaia 14, 13–14.
41. Psalmul 45, 2.
42. Psalmul 17, 7.
43. Psalmul 2, 6-7.
44. Isaia 14, 25.
45. Psalmul 71, 3.
46. Psalmul 113, 4.
47. Zaharia 2, 17.
48. Psalmul 96, 2.
49. Ioil 4, 17.
50. Iezechiel 35, 14.
51. Cântarea Cântărilor 1, 6.
52. Ioil 2, 20.
53. Înţelepciunea lui Solomon 5, 6.
54. Maleahi 4, 2.
55. Isaia 59, 9–10.
56. Amos 8, 9.

57. Miheia 3, 6.
58. Iezechiel 27, 26.
59. Cântarea Cântărilor 4, 16.
60. Iezechiel 39, 1–4.
61. 2 Tesaloniceni 2, 6–8.
62. Ieremia 3, 12.
63. Iov 11, 17.

AUGUSTIN DE HIPONA

Reproducem în continuare cele câteva pagini din *Despre Cetatea lui Dumnezeu* pe care Augustin le dedică exegezei directe a versetelor din cea de-a doua Epistolă către Tesaloniceni la care am făcut trimitere în reflecţiile noastre.

Despre Cetatea lui Dumnezeu
Cartea a XX-a, cap. 19

Pentru ca această carte să nu fie prea lungă, mă văd nevoit să neglijez multe afirmaţii care se regăsesc în Evanghelii şi în epistolele Apostolilor despre judecata de apoi a lui Dumnezeu. Totuşi, este cu neputinţă să trecem peste cele scrise de Sfântul Apostol Pavel către Tesaloniceni:

> În ceea ce priveşte venirea Domnului nostru Iisus Hristos şi adunarea noastră împreună cu El, vă rugăm, fraţilor, spune el, ca nu degrab să vă pierdeţi cumpătul şi nici să vă'nspăimântaţi, nici de vreun duh, nici de vreo vorbă, nici de vreo epistolă ca pornită de la noi, cum că ziua Domnului a şi sosit. Să nu vă amăgească nimeni în nici un chip, căci ziua Domnului nu va sosi până ce mai întâi nu va veni lepădarea de credinţă şi nu se va arăta Omul-nelegiuirii, Fiul-pierzării, Potrivnicul, cel ce se înalţă mai presus de tot ce se numeşte Dumnezeu sau e făcut pentru'nchinare, aşa ca să se aşeze el în templul lui Dumnezeu şi să se arate pe sine că este dumnezeu.
>
> Oare nu vă aduceţi aminte că vă spuneam aceste lucruri încă de când eram la voi? Şi acum voi ştiţi ce-l opreşte, aşa ca el să se arate la vremea lui. Pentru că taina fărădelegii e la lucru încă de pe acum; numai să fie scos din drum cel care o ţine pe loc, şi atunci se va arăta Cel-fără-de-lege, pe care Domnul Iisus îl va ucide cu suflarea gurii Sale şi-l va nimici cu arătarea venirii Lui. Iar arătarea aceluia va fi prin lucrarea lui Satan, cu toată puterea şi cu tot felul de semne şi minuni mincinoase şi cu toată amăgirea nedreptăţii pentru cei ce pier din pricină că n'au primit iubirea adevărului spre a se mântui. Şi de

aceea le trimite Dumnezeu lucrare de amăgire, pentru ca ei să dea crezare minciunii şi să fie osândiţi toţi cei care n'au dat crezare adevărului, ci s'au complăcut în nedreptate.[64]

Nu se îndoieşte nimeni că Sfântul Apostol Pavel se referă aici la Anticrist, spunând că ziua Judecăţii de Apoi, pe care Apostolul o numeşte *ziua Domnului*, nu va sosi decât după venirea celui care reprezintă lepădarea de credinţă, adică, fireşte, lepădarea de credinţa în Dumnezeu. Toţi necredincioşii se vor lepăda de credinţă, iar el cu asupra de măsură! Nu-i limpede în ce templu se va înscăuna; poate va sălăşlui pe ruinele templului înălţat de regele Solomon sau, poate, în Biserică, căci Sfântul Apostol Pavel n-ar fi numit *templul lui Dumnezeu* templul vreunui idol sau pe acela al vreunui demon. De aceea, unii susţin că, în acest fragment, Anticristul nu trebuie văzut doar drept căpetenie, ci drept tot ceea ce, într-un fel sau altul, reprezintă trupul său, adică mulţimile de oameni care îi aparţin, laolaltă cu această căpetenie a lor. Mai mult, unii cred că ar fi mai corect să spunem, ca în textul grecesc, *să se aşeze el drept templu al lui Dumnezeu*, nu *în templul lui Dumnezeu*, căci tocmai el ar fi templul lui Dumnezeu, adică Biserica. Şi noi spunem *îl am drept prieten*, iar astfel de expresii de uz comun mai există.

În fragmentul: *Şi acum voi ştiţi ce-l opreşte* – adică ce-l ţine pe loc, care este pricina întârzierii sale – *aşa ca el să se arate la vremea lui*, Apostolul nu se exprimă deschis, căci, precum spune, ei ştiau deja ce-l opreşte. Deci noi, neştiind ce ştiau ei, cercetăm şi, în ciuda străduaniei noastre, nu izbutim să desluşim gândul Apostolului, şi pentru că fraza ce urmează face şi mai obscur mesajul. Ce înseamnă oare: *Pentru că taina fărădelegii e la lucru încă de pe acum; numai să fie scos din drum cel care o ţine pe loc*? Eu mărturisesc că nu pricep ce vrea să spună, dar nu voi pregeta să reiau câteva păreri pe care le-am auzit sau le-am citit.

Unii cred că ar fi vorba de o trimitere la Imperiul Roman, dar Apostolul n-ar fi scris asta deschis ca să nu fie acuzat de defăimare, dorind răul Imperiului Roman, despre care toţi preziceau că va dăinui veşnic. Iar prin cuvintele *taina fărădelegii e la lucru încă de pe acum* s-ar fi referit la Nero, ale cărui acţiuni se asemănau atunci cu ale Anticristului. De aceea, unii presupun că Nero va învia şi va fi

Anticristul, iar alții socotesc chiar că el nici n-a fost ucis, ci s-a ascuns, făcându-i pe oameni să creadă că e mort, pe când el, în floarea vârstei, ca atunci când se presupunea că a fost omorât, trăia în ascunzătoare, până când avea *să se arate la vremea lui* şi avea să-şi redobândească tronul. Dar eu mă minunez de câtă îndrăzneală dau dovadă oamenii care fac asemenea presupuneri.

Nu este lipsit de sens să credem că fragmentul *numai să fie scos din drum cel care o ține pe loc* se referă, într-adevăr, la Imperiul Roman, ca şi cum ar zice: „Numai să fie înlăturat cel care acum e cârmuitor". *Atunci se va arăta Cel-fără-de-lege* se referă, neîndoielnic, la Anticrist. În schimb, conform altor opinii, cuvintele *voi ştiți ce-l opreşte* şi *taina fărădelegii e la lucru* s-ar referi doar la cei păcătoşi şi la cei fățarnici din Biserică, iar aceştia vor ajunge aşa de mulți, încât vor alcătui o oaste uriaşă a Anticristului. Aceasta ar fi *taina fărădelegii*, pentru că, fireşte, este ascunsă, iar Apostolul i-ar îndemna pe credincioşi să dăinuie cu îndârjire în credința lor prin următoarele cuvinte: *numai să fie scos din drum cel care o ține pe loc*, adică până când taina fărădelegii, ascunsă acum, va ieşi din sânul Bisericii. Într-adevăr, aceştia cred că tot la taina fărădelegii se referă şi fragmentul din epistola Sfântului Ioan Evanghelistul, în care se spune: *Copiii mei, este ceasul cel de pe urmă; şi precum ați auzit că vine Antihrist, aşa şi acum mulți antihrişti s'au arătat: de aici cunoaştem noi că-i ceasul de pe urmă. Dintre noi au ieşit, dar nu erau dintre noi; că de-ar fi fost dintre noi, ar fi rămas cu noi.*[65] Aşadar, înainte de sfârşit, în ceasul pe care Ioan numeşte îl numeşte cel *de pe urmă*, mulți eretici au ieşit din sânul Bisericii, iar aceştia sunt anticrişti pentru Biserică; astfel, conform acestei interpretări, în clipa aceea vor ieşi din Biserică toți cei care nu vor fi ai lui Hristos, ci ai acelui Anticrist de pe urmă, care atunci se va arăta.

În multitudinea de interpretări ale cuvintelor cu înțeles ascuns ale Sfântului Apostol Pavel, nimeni nu se îndoieşte totuşi că acesta a spus: Hristos nu va veni *să judece viii şi morții* decât după ce va fi venit vrăşmaşul său, Anticristul, ca să-i ispitească pe cei cu sufletul mort, deşi ispitirea acestora depinde de judecata lui Dumnezeu, ascunsă deocamdată. *Iar arătarea aceluia* – ni se spune – *va fi prin lucrarea lui Satan, cu toată puterea şi cu tot felul de semne şi minuni mincinoase şi cu toată amăgirea nedreptății pentru cei ce pier*. Într-adevăr, atunci se va dezlănțui Satan, iar prin mijlocirea Anticristului şi prin toate puterile

sale va înfăptui minuni nemaivăzute, dar mincinoase. Îndoielile se referă îndeobşte la motivul pentru care aceste minuni sunt denumite *semne şi minuni mincinoase* chiar uimitoare: oare pentru că va amăgi simțurile oamenilor cu închipuiri înşelătoare, arătând lucruri care în realitate nu există? Sau poate pentru că el va face minuni adevărate, dar cei care le vor vedea vor minți, spunând că trebuie să fie înfăptuite de Dumnezeu, neştiind cât de dibaci este diavolul, care, astfel, va căpăta o putere pe care până atunci n-o mai avusese? Când foc a căzut din cer şi o singură vâlvătaie a mistuit toți slujitorii cei mulți ai lui Iov cel sfânt şi toate turmele sale grase, iar fiii săi au fost trecuți prin sabie, acelea n-au fost închipuiri, ci lucrări ale lui Satan, căruia Dumnezeu îi dăduse asemenea putere.

Pricina pentru care sunt numite *semne şi minuni mincinoase* ni se va desluşi când se vor întâmpla. Oricum, vor fi ispitiți de acele semne şi minuni cei care îşi vor merita pedeapsa, fiindcă, precum spune Apostolul, *n'au primit iubirea adevărului spre a se mântui*. Apostolul n-a pregetat să adauge: *Şi de aceea le trimite Dumnezeu lucrare de amăgire, pentru ca ei să dea crezare minciunii*. Dumnezeu le trimite lucrare de amăgire îngăduindu-i diavolului să înfăptuiască aceste lucrări, în urma unei judecăți drepte, deşi diavolul le va înfăptui cu gând nelegiuit şi păcătos. Şi scrie apoi: *să fie osândiți toți cei care n'au dat crezare adevărului, ci s'au complăcut în nedreptate*. Aşadar, după ce vor fi ispitiți, vor fi osândiți. În urma osândei, vor fi ispitiți, în temeiul judecăților tainic drepte şi pe drept tainice pe care Dumnezeu le împarte necontenit încă de la păcatul cel dintâi al făpturilor cugetătoare; iar în urma ispitei vor fi judecați în judecata fățişă de apoi, împărțită prin mijlocirea lui Iisus Hristos, judecătorul cel mai drept, cel mai nedrept judecat.

---

64. 2 Tesaloniceni 2, 1–12.

65. 1 Ioan 2, 18–19.

BIBLIOGRAFIE

Agamben: Giorgio Agamben, *Il Regno e la Gloria: per una genealogia teologica dell'economia e del governo*, Neri Pozza, Vicenza, 2007.

Bloch: Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire ou le métier d'historien* (1949), A. Colin, Paris, 1993 [tr. it. *Apologia della storia o mestiere di storico*, Einaudi, Torino, 1950].

Casel: Odo Casel, *De philosophorum graecorum silentio mystico*, Giessen, 1919.

Clement: Clement al Alexandriei, *The Exhortation to the Greeks*, ed. G.B. Butterworth, „Loeb classical Library", Cambridge, London, 1948.

Ieronim: Sfântul Ieronim, *Epistula ad Algasiam*, în *L'Anticristo*, ed. G.L. Potestà, M. Rizzi, vol. II, Fondazione Lorenzo Valla, Milano, 2012, p. 18.

Ludus: Ludus de Antichristo, Das Spiel vom Antichrist, Reclam, Stuttgart, 1968 [tr. it. Stefano Piacenti, *Il dramma dell'Anticristo*, Cerchio, Rimini, 2009].

Milana: Fabio Milana, *Postfazione*, în Ivan Illich, *Pervertimento del Cristianesimo*, Macerata, 2008.

Puech: Henri Ch. Puech, *En quête de la gnose*, Gallimard, Paris [tr. it. *Sulle tracce della gnosi*, Adelphi, Milano, 1985].

Ratzinger 1: Joseph Ratzinger, „Beobachtungen zum Kirchenbegriff des Tyconius in *Liber regularum*", în *Revue des Études Augustiniennes*, 1956, 2, pp. 173–185.

Ratzinger 2: www.Vatican.va/holyfather/benedictxvi/audiences/2009.

Schmitt: Carl Schmitt, *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus publicum Europaeum*, Berlin, 1974 [tr.. it. *Il nomos della terra nel diritto internazionale dello* „Ius publicum europaeum", Adelphi, Milano, 1991].

Ticonius: *Liber regularum - The Rule of Tyconius*, ed. F.C. Burkitt, „Texts and Studies", Cambridge, 1894 [tr. it. *Sette regole per la Scrittura*, EDB, Bologna, 1997].

Troeltsch: Ernst Troeltsch, *Glaubenslehre. Nach Heidelberger Vorlesungen aus den Jahren 1911 und 1912*, München, 1925 [tr. it. *Dottrina della fede*, Guida, Napoli, 2005].